

Burgerschap in de doe-democratie

Nicis Institute - 2010

ISBN: 978-90-77389-82-9

NUR: 740

Uitgave:

Nicis Institute

Laan van Nieuw Oost Indië 300

2593 CE Den Haag

Postbus 90750

2509 LT Den Haag

info@nicis.nl

www.nicis.nl

T +31 (0)70 344 09 66

F +31 (0)70 344 09 67

Auteurs: Ted van de Wijdeven en Frank Hendriks (Universiteit van Tilburg)

Met medewerking van: Mirjan Oude Vrielink (Universiteit van Tilburg)

(Eind)redactie: Nienke Ledegang

Fotografie: Roel Dijkstra persfotografie

Opmaak en beeldredactie: www.az-gsb.nl, Den Haag

Drukwerk: Senz grafische media

Basisvormgeving: www.kruit.nl

Oplage: 500

Deze publicatie is gebaseerd op de resultaten van een onderzoek gefinancierd in het kader van het Stedelijk Innovatieprogramma (STIP). Het Stedelijk Innovatieprogramma is een meerjarig onderzoeksprogramma dat praktisch toepasbare kennis ontwikkelt om het probleemoplossend vermogen van steden te vergroten. Het is een gezamenlijk programma van Nicis Institute, NWO en de ministeries van BZK, VROM en VWS.

Januari 2010

© Nicis Institute

Burgerschap in de doe-democratie

Ted van de Wijdeven

Frank Hendriks

m.m.v. Mirjan Oude Vrielink

Universiteit van Tilburg, Tilburgse School voor Politiek en Bestuur

Nico
INSTITUTE

Short cuts	7
Vooraf	9
1. Inleiding	11
1.1 Wat vermag hedendaags burgerschap?	11
1.2 Burgerschap in veelvoud	12
1.3 Actief burgerschap bevorderen?	12
1.4 Verantwoording en leeswijzer	13
2. Burgerschap en de doe-democratie: een korte positiebepaling	15
2.1 Actief burgerschap in de buurt	15
2.2 De doe-democratie	15
3. Lossere verbanden, doe-het-zelvers en mondige monitoren	19
3.1 De verzuiling voorbij	19
3.2 De vijf I's en hun impact	20
3.3 Burgers als doe-het-zelvers en mondige monitoren	21
4. De wijkbewoner geactiveerd	23
4.1 Burgerschap in beleid	23
4.2 Lokale initiatieven: meebeslissen	23
4.3 Lokale initiatieven: (mee)doen	25
4.4 Over het aanwezige potentieel	26
5. Voortrekkers in de doe-democratie	29
5.1 Voortrekkers in vier typen	29
5.2 'A little less conversation, a little more action'	32
5.3 Alledaagse doeners	33
5.4 Projectentrekkers	35
6. Wat levert het op?	37
6.1 Aan de gang met buurtbudgetten	37
6.2 Alledaagse doeners en hun initiatieven	38
6.3 Versteving van sociale cohesie?	40
6.4 Wat doeners kunnen (leren)	42
6.5 De relatie met instanties in de wijk	43

7. Voorwaarden en benodigdheden voor doen	47
7.1 Bewegingsruimte, samenwerking in de uitvoering en aandacht	47
7.2 Sense of urgency en politiek-bestuurlijke back-up	48
7.3 Een gedeeld idee en professionals die ‘er zijn’	49
7.4 Uitgelicht: afstand en nabijheid	50
8. Samengevat: twee tabellen	53
8.1 Alledaagse doeners en projectentrekkers in een oogopslag	53
8.2 Stimuleren van doeners – wat helpt?	54
9. De doe-democratie, enkele reflecties	57
9.1 Co-creatie	57
9.2 Mengvormen?	57
9.3 Oog voor diversiteit	58
9.4 Ruimte voor vernieuwing	59
Bijlage 1: De onderliggende studies	61
Literatuur	63
Eindnoten	69

Geïnteresseerd in een **positiebepaling** van de doe-democratie ten opzichte van andere democratiemodellen? ➡ Ga naar **hoofdstuk 2**.

Geïnteresseerd in een overzicht van **maatschappelijke trends** in burgerschap en maatschappelijk middenveld? ➡ Ga naar **hoofdstuk 3**.

Geïnteresseerd in een kort overzicht van het **beleid rondom participatie en burgerschap** in wijken? ➡ Ga naar **hoofdstuk 4**.

Geïnteresseerd in een empirisch gefundeerde **typologie van actief burgerschap in wijken**? ➡ Ga naar **hoofdstuk 5**.

Geïnteresseerd in een overzicht van de **opbrengsten** van de doe-democratie? ➡ Ga naar **hoofdstuk 6**.

Geïnteresseerd in (rand)**voorwaarden** voor van de grond komen van bewonersinitiatieven? ➡ Ga naar **hoofdstuk 7**.

Geïnteresseerd in een beknopt **overzicht van wat helpt in het stimuleren** van bewonersinitiatieven? ➡ Ga dan naar **hoofdstuk 8**.

Deze publicatie vloeit voort uit het NWO/STIP-project ‘Vitaal burgerschap als stedelijke vernieuwingsimpuls’. Frank Hendriks was indertijd de opsteller en indiener van het projectvoorstel, Ted van de Wijdeven was de onderzoeker die op het gehonoreerde project kon worden aangesteld. Mirjan Oude Vrielink is als universitair docent betrokken geweest bij diverse onderzoeken naar burgerparticipatie. Zoals andere NWO/STIP-projecten heeft ook dit project verschillende producten opgeleverd. Het is inmiddels goed gebruik geworden om deze in een overzichtelijke, relatief beknopte, publicatie bijeen te brengen – leesbaar voor wetenschap én praktijk. Die publicatie ligt nu voor u.

De auteurs willen Bram Boluijt bedanken voor de uitstekende ondersteuning bij het vervaardigen van deze publicatie. Ook gaat dank uit naar Niels Karsten, Mirjan Oude Vrielink, Marcel Boogers, Julien van Ostaaijen, Bien Hofman, Ylva Hendriks, Jos Koffijberg en Femke Seghers Martins voor commentaar op (delen van) eerdere versies van deze publicatie. De auteurs danken ten slotte de volgende collega’s voor hun inspiratieve en productieve samenwerking bij (interactie)onderzoeken waarmee deze publicatie op verschillende manieren verknoopt is (zie ook paragraaf 1.4 en bijlage 1). In alfabetische volgorde: Marcel Boogers, Eefke Cornelissen, Casper Geurtz, Laurens de Graaf, Merlijn van Hulst, Niels Karsten, Julien van Ostaaijen, Mirjan Oude Vrielink en Pieter Tops. Voor het geschrevene, en de eventuele gebreken daarin, zijn louter de auteurs verantwoordelijk te houden.

1. Inleiding

Zo lang als over democratie wordt gepraat, zo lang wordt ook over burgerschap gesproken. Democratie gaat immers over burgers die regeren en geregeerd worden, het gaat over het vormgeven van het publieke domein. Vaak denken we over democratie in termen van representatieve democratie, waarbij burgers vertegenwoordigers kiezen die namens hen belangen behartigen en gezaghebbende beslissingen nemen. Wellicht denken we bij democratie ook aan meer directe vormen van publieke besluitvorming, waarbij burgers via referenda keuzes kunnen maken over bepaalde thema's. Over dergelijke vormen van democratie – gericht op het nemen van min of meer bindende en officiële beslissingen – gaat deze publicatie in beginsel niet.

Zeker, ons publieke domein krijgt elke dag opnieuw vorm en betekenis door activiteiten en initiatieven in en rondom de officiële politieke en publieke besluitvorming. Maar dat is welbeschouwd maar één kant van de vormgeving van de (publieke) zaak. Het vormgeven van de samenleving gebeurt namelijk ook op andere plaatsen en manieren, aangedreven door andere mensen. Velen van hen begeven zich niet in of rondom de politieke arena. In bijvoorbeeld wijken, buurten en straten starten bewoners regelmatig eigen initiatieven waarmee zij pogen hun directe leefomgeving een betere of mooiere plek te maken. Buurtbewoners die gezamenlijk aan buurtpreventie doen, die samen een speeltuintje opknappen, of een straatfeest organiseren; in dergelijke initiatieven wordt het publieke domein niet primair gevormd door kiezen, stemmen of inspreken – als stappen op weg naar officiële beslissingen –, maar door concreet handelen en 'gewoon doen'. Dit is wat we de doe-democratie noemen. Over deze doe-democratie gaat deze publicatie. Daarbij focussen we op hedendaagse vormen van burgerschap in de doe-democratie.

1.1 Wat vermag hedendaags burgerschap?

Over burgerschap is veel te doen. In de afgelopen jaren is 'burgerschap' een veelbesproken onderwerp in de Nederlandse politiek en media geworden.¹ Op 2 juni 2009 is vanuit het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties zelfs een maatschappelijke discussie gestart over 'verantwoord burgerschap', ondersteund met een website en een reeks bijeenkomsten in den lande.² Niet zelden gaat het publieke debat – zowel in Nederland als in andere westerse landen – over een verondersteld *gebrek* aan burgerschap.³ Een veelgehoord geluid is dat de rol van de burger te veel gemarginaliseerd zou zijn tot die van klant/consument. Het persoonlijke is de maat geworden voor het gedrag in de publieke ruimte; 'koning burger' zou Nederland als zelfbedieningszaak gebruiken en klagen over de kwaliteit van de publieke dienstverlening.⁴

Tegelijkertijd is de laatste jaren meer nadruk komen te liggen op de 'positieve publieke moraal', en wordt 'de morele bal steeds vaker bij burgers gelegd', zo stelt hoogleraar actief burgerschap Evelien Tonkens. Overheid en markt zijn nog steeds belangrijk, maar burgers worden nu "bekleed met sociale, economische en politieke rechten [...] met klem uitgenodigd een actieve rol te spelen in het publieke domein" (Tonkens, 2008: 9). Er wordt veel verwacht van actief burgerschap, dat als een oplossing wordt gezien voor ten minste vier grote maatschappelijke vraagstukken: gebrek aan sociale cohesie tussen verschillende bevolkingsgroepen; consumentistisch en asociaal gedrag; sociale uitsluiting; en de kloof tussen burgers en bestuur.⁵ Kortom, hoge verwachtingen. Het is zeer de vraag

of de 'actieve burger' al deze hooggespannen verwachtingen kan waarmaken. Wat kunnen en mogen we eigenlijk verwachten van actieve burgers? Wat zijn, gezien de alledaagse werkelijkheid van actief burgerschap, *realistische* verwachtingen die niet louter op wensbeelden berusten? In deze publicatie gaan wij uitgebreid in op wat actief burgerschap in de context van stadsbuurten heden ten dage daadwerkelijk vermag; dit wordt in hoofdstuk 5 behandeld.

1.2 Burgerschap in veelvoud

Juist de nabijheid van de buurt biedt veel concrete aanknopingspunten en aanleidingen voor actief burgerschap. In de buurt zetten mensen zich zeer regelmatig in voor het oplossen (of voorkomen) van maatschappelijke problemen en/of starten bewoners samen concrete buurtprojecten.⁶ Denk aan bewoners die samen een pleintje of speeltuin opknappen, een buurtfeest op poten zetten, of als 'buurtvader' een oogje in het zeil houden. In deze publicatie kijken we naar hedendaagse voorbeelden van levensvatbaar en productief burgerschap in wijken en buurten; we kijken naar initiatieven van wijkbewoners die op een (inter-)actieve en (co-)productieve manier hun buurt tot een betere of mooiere plaats willen maken.

Er gebeurt reeds veel. In wijken waar een tekort wordt ervaren in de leefbaarheid en/of in het voorzieningenaanbod, zijn bewoners vaak opvallend betrokken bij hun wijk en ook bereid 'eigen verantwoordelijkheid' te nemen en 'hun steentje bij te dragen' in de wijkontwikkeling.⁷ Veel bewoners zijn – elk op hun eigen wijze – bezig met het verbeteren van hun leefomgeving, maar zicht op wat er nou allemaal gebeurt is lastig te verkrijgen. Welke uitingen van actief burgerschap in de buurt zijn er zoal te vinden? We presenteren in deze publicatie een empirisch gefundeerde typologie van actief burgerschap in de buurt en bieden hiermee een raamwerk voor identificatie en interpretatie van diverse – en in de praktijk vaak vermengde – uitingen en expressies van burgerschap. Dit doen we in hoofdstuk 4. We laten aan de hand van de typologie zien hoe de alledaagse praktijk van actief burgerschap in de buurt eruit ziet en werkt. In de uitwerking leggen we de nadruk specifiek op burgerschap in de doe-democratie.

1.3 Actief burgerschap bevorderen?

Lokale overheden en sociale spelers, zoals opbouwwerk en woningcorporaties, leggen de bal regelmatig bij de burger. Zo stellen veel gemeenten 'de burger centraal' in de wijkaanpak en wijkontwikkeling, en op veel plaatsen wordt een lokale aanpak ontwikkeld om bewoners te 'activeren' en meer eigen verantwoordelijkheid voor de leefomgeving te laten nemen. Heel wat gemeenten zijn – al dan niet geïnspireerd door het WRR-rapport *Vertrouwen in de buurt* (2005) – bezig met het versterken van de invloed van burgers op de vormgeving van de wijk.⁸ En reeds vaak worden (het vergroten van) burgerbetrokkenheid en het stimuleren van actief burgerschap door beleidsmakers als essentiële elementen in de wijkontwikkeling beschouwd.

In hoofdstuk 3 gaan we in op de huidige beleidsaandacht voor de burger als initiatiefnemer en uitvoerder van burgerinitiatieven.⁹ Zo proberen veel gemeenten zich 'faciliterend' op te stellen, en werken zij met wijkbudgetten waarop burgers een beroep kunnen doen om zelf projecten op te zetten. Ook wordt nabuurschap bevorderd, worden mantelzorgers in het zonnetje gezet en initiatieven van

clubs en verenigingen gewaardeerd en gestimuleerd. Door de diverse stimuleringsaanpakken heen – van gemeenten en andere betrokken partijen zoals opbouwwerk en corporaties –, stellen wij de vragen: ‘wat werkt?’ en ‘waarom werkt het?’. Hierbij niet het beleid als uitgangspunt nemend, maar juist de beleving en betekenis van de betrokken burger. Er is in dezen geen *one size fits all*-oplossing, maar er zijn wel zaken waarmee je rekening kunt houden en waar je oog voor kunt hebben in de stimulering van initiatieven in de doe-democratie. In hoofdstuk 6 gaan we in op de factoren die ertoe bijdragen dat een bewonersinitiatief van de grond komt, en zetten we enkele bevorderende en belemmerende factoren bij participatie in de doe-democratie op een rijtje.

1.4 Verantwoording en leeswijzer

Deze publicatie bouwt voort op kennis, inzichten en inspiratie opgedaan in diverse (interactie)onderzoeken, in de afgelopen drie jaar uitgevoerd samen met diverse collega’s. Zo zijn in Deventer, Enschede, Groningen en Hoogeveen onderzoeken uitgevoerd naar ‘werken vanuit vertrouwen in de buurt’ en is de opstartfase van de Kan wél!-aanpak voor bewonersparticipatie geëvalueerd. Hierbij is specifiek gekeken naar *cases* in Breda, Venray, Emmen en Arnhem. Ook zijn vitale coalities onder de loep genomen in Den Haag, Maastricht, Breda en Rotterdam. In de verschillende *case studies* is gebruik gemaakt van een mix van diepte-interviews, empirische literatuur, groepsdiscussies, en soms (participatieve)observatie. De volledige rapporten van bovengenoemde onderzoeken – en per rapport de specifiek gekozen onderzoeks aanpak en opzet – zijn ook te raadplegen; zie voor een overzicht ervan bijlage 1. Eerder zijn ook artikelen en boekhoofdstukken verschenen waarop in deze publicatie wordt voortgebouwd; deze zijn ook te vinden in bijlage 1.

In welke volgorde behandelen we welk thema in deze publicatie? We beginnen met een korte positiebepaling: wat verstaan wij onder de doe-democratie en actief burgerschap? Vervolgens gaan we verder met twee achtergrondhoofdstukken. In hoofdstuk 3 behandelen we in vogelvlucht trends en ontwikkelingen rond burgerschap en in het maatschappelijk middenveld. In het hoofdstuk daarna (hoofdstuk 3) verleggen we de focus naar het beleid: welke ontwikkeling zien we daar wat betreft de beleidsaandacht voor burgerschap en bewonersparticipatie? Vervolgens presenteren we in hoofdstuk 5 een empirisch gefundeerde typologie van actief burgerschap in de buurt en focussen we specifiek op twee vormen van burgerschap in de doe-democratie: de ‘alledaagse doener’ en de ‘projectentrekker’ – wat zijn hun karakteristieken, wat beweegt hen, en hoe krijgen zij dingen voor elkaar? In hoofdstuk 6 staan we stil bij wat de doe-democratie nu allemaal oplevert. We gaan daarbij in op concrete activiteiten en ‘producten’, sociale cohesie en vaardigheden. Vervolgens gaan we in hoofdstuk 7 in op voorwaarden en behoeftes voor het ‘doen’. In hoofdstuk 8 vatten we een en ander samen in twee tabellen, waarbij we ook enige handelingsperspectieven willen bieden aan beleidsmakers en professionals. We eindigen met een reflectie op de doe-democratie, waarin we enkele kanttekeningen plaatsen bij, en implicaties bespreken van de activiteiten van de ‘doeners’ in het publieke domein.

2. Burgerschap en de doe-democratie: een korte positiebepaling

2.1 Actief burgerschap in de buurt

Het is goed om kort in te gaan op onze inhoudelijke startpunten wat burgerschap en de doe-democratie betreft. Als eerste iets over burgerschap. De term burgerschap is zo breed, en wordt reeds in zoveel betekenissen gebruikt, dat deze zowel alles als niets lijkt te omvatten. Geïnspireerd door Van Gunsteren (1998) zien we burgerschap in de eerste plaats als een *activiteit*. Burgerschap ontstaat en wordt vormgegeven door de acties van burgers die zich inzetten voor een publieke zaak. Bijvoorbeeld: burgers die samen een speeltuin opknappen, een petitie aanbieden aan het stadsbestuur, deelnemen aan een buurtvergadering, of assisteren bij het geven van taallessen. Het domein waarnaar we kijken hebben we reeds geïntroduceerd: de (stads)buurt.

Onze focus is daarnaast gericht op concrete participatieactiviteiten en burgerinitiatieven in de doe-democratie. We richten ons dus niet op ‘passief’ burgerschap (de toekenning van burgerrechten en -plichten) en evenmin gaan we in op burgerschap als identiteit (bijvoorbeeld: ben ik een Nederlander of een Amsterdammer?). In overeenstemming met Van den Brink (2007: 188) zien wij burgerschap als het aanwezige vermogen en de kennelijke bereidheid om je op een of meerdere terreinen van het maatschappelijk leven (dus niet ‘achter de voordeur’) in te zetten voor de publieke zaak (hier: op het niveau van de woonomgeving). ‘De’ publieke zaak is iets wat steeds lokaal en per casus door de betrokken burgers wordt bepaald.

Wat de politiek-theoretische uitgangspunten betreft, vinden we ons startpunt in de neo-republikeinse traditie waarin burgerschap gericht is op het mee vormgeven van het publieke domein door burgers, en waarin burgerschap door actieve burgers in de ‘publieke gemeenschap’ – in dit geval: de wijk – vorm krijgt (Van Gunsteren, 1998). Dit vereist onder meer van burgers dat zij kunnen omgaan met de huidige diversiteit in onze samenleving. We sluiten liberale (meer op de individuele ‘staatsburger’ gerichte) en communitaristische (meer op culturele en historisch gegroeide gemeenschappen gerichte) benaderingen van burgerschap zeker niet uit, maar ons startpunt is in eerste instantie neo-republikeins. In alle gevallen die we hebben bestudeerd probeerden burgers op hun eigen wijze een verschil te maken in het publieke domein van de wijk.

In dergelijke settings is er in zekere zin ook sprake van politiek. Het gaat dan echter niet om de politiek met de grote ‘P’ – de politiek van het officiële regeren – maar om een politiek met een kleine ‘p’ – de politiek van niet-officieel maar wel substantieel bijdragen aan het publieke belang, een niet-statelijke politiek van de *civil society*, zichtbaar in buurtgemeenschappen en burgerorganisaties.¹⁰ We zien ‘het politieke’ in de uitoefening van de burgerschapspraktijken die wij in deze publicatie behandelen primair als *politics as lived experience*.¹¹

2.2 De doe-democratie

Na de positiebepaling op het (uitgebreide) terrein van burgerschap staan we tevens kort stil bij het concept van de doe-democratie. De drie dominante manieren waarmee in het publieke domein tot afstemming wordt gekomen, zijn stemmen (aggregeren), delibereren (integreren) en – geplaatst tussen deze twee tegenhangers – onderhandelen (uitruilen). Aan deze driedeling (zie Elster, 1998)

voegen wij een vierde afstemmingswijze toe: doen. Doen is ook een vorm van beslissen, ook al krijgt de beslissing hierbij zeker niet altijd een schriftelijke codificatie – in de vorm van een beschikking, contract, beleidsnotitie o.i.d. Doeners in het publieke domein beslissen met hun acties echter wel degelijk hoe het publieke domein eruit komt te zien. Als democratie verwijst naar het volk (demos) dat mee regeert (kratos), dan verwijst de doe-democratie naar het volk dat mee regeert door ‘simpelweg’ te doen.

De doe-democratie is in beginsel een participatiedemocratie: het participeren, het meedoen van burgers in het publieke domein staat voorop. Daarmee is de doe-democratie van een andere orde dan de penduledemocratie of (de in ons land sterk ontwikkelde) consensusdemocratie, waarin besluitvorming wordt overgelaten aan zaakwaarnemers, en de burger vooral toeschouwer is binnen een zogenoemde *audience democracy* (Manin, 1997). Ook gaat het niet primair om meedoen aan stemmingen – referenda of andere vormen van onbemiddeld ‘neuzen tellen’ – in de kiezersdemocratie. Het gaat in de doe-democratie niet zozeer om burgers die op een keuzeformulier of met handopsteken aangeven welke beleidsoptie (A of B) ze prefereren, het gaat veeleer om burgers die door te doen laten zien waar ze staan. Als je een schone straat wilt, ga dan vegen; als je meer ‘sociale cohesie’ wilt, organiseer dan ontmoetingen; als je een verloederde speeltuin hebt, knap hem op. De aandacht gaat uit naar *showing rather than telling* (zoals sommige filmmakers zeggen), om *a little less conversation and a little more action* (zoals Elvis Presley zong, en Junkie XL nog eens in herinnering riep). Natuurlijk: rondom het doen wordt veel gepraat, maar primair blijft de gerichtheid op de handeling: in den beginne was niet het woord, maar de daad. Wat het laatste betreft onderscheiden we ons van degenen die de participatiedemocratie vereenzelvigen met een ‘deliberatieve democratie’, waarin de *bottom-up* participatie en de gewenste integratie vooral via het gesproken en geschreven woord worden gezocht. Behalve deze meer ‘cerebrale’ kant heeft de participatiedemocratie ook een meer ‘doenerige’ kant, en het is deze laatste kant die wij hier vooral uitlichten (zie onderstaande figuur). Wij menen dat hier behoefte aan is. Hoewel er de laatste jaren meer beleidsaandacht is gekomen voor initiatieven ‘van onderop’ (zie ook hoofdstuk 4) blijven inspanningen van de ‘doeners’ nog vaak onzichtbaar in het academische en maatschappelijke debat alsook in de publieke besluitvorming, onder meer omdat de overheid burgers vanuit de eigen beleidsvisie vrijwel uitsluitend als klant, onderdaan, kiezer of coproducent beziet. In geen van deze rollen wordt de burger primair aangesproken als een praktisch ingestelde ‘doener’ die in zijn directe leefomgeving concrete resultaten wil bereiken.

Figuur 1: De doe-democratie gepositioneerd ten opzichte van vier dominante democratiemodellen.

	Aggregatief (stemmen tellen)	Integratief (het eens worden)
Indirect (representatie)	Penduledemocratie	Consensusdemocratie
Direct (zelfbeschikking)	Kiezersdemocratie	Participatiedemocratie <i>Doe-democratie</i>

Toelichting: Het gearceerde gedeelte rechtsonder is de ‘natuurlijke habitat’ van de doe-democratie. Die habitat zit in de hoek van de participatiedemocratie – zelf dingen doen, op een coöperatieve manier – maar valt daar niet helemaal mee samen. Participatiedemocratie is analytisch nader onder te verdelen in vormen die de participatie meer in de daad zoeken – daar sluit de doe-democratie naadloos bij aan – en vormen die de participatie minder in de daad en meer in het woord zoeken: denk aan de meer cerebrale expressies van deliberatieve democratie – de aanpakkers van de doe-democratie voelen zich daar doorgaans minder op hun plek.

Bron: F. Hendriks (2006: 41).

3. Lossere verbanden, doe-het-zelvers en mondige monitoren

Wat is er in algemene termen te zeggen over de richting waarin hedendaags burgerschap zich beweegt? In dit hoofdstuk geven we antwoord op die vraag. We bekijken welke veranderingen en bewegingen zichtbaar in ons land, dat van oudsher een sterk maatschappelijk middenveld en een actief vrijwilligersleven kent. We gaan in op enkele maatschappelijke trends en de invloed hiervan op het maatschappelijk middenveld en vrijwilligerswerk (van oudsher belangrijke 'vindplaatsen' alsook 'broedplaatsen' van actief burgerschap). We putten voor deze analyse onder meer uit de grote hoeveelheid verschenen SCP-publicaties over maatschappelijke trends en vrijwilligerswerk in Nederland. Met dit hoofdstuk willen we relevante achtergronden en contexten schetsen van de burgerschapsuitingen die wij in de wijk zijn tegengekomen (waarop we verder ingaan in hoofdstuk 5).

3.1 De verzuiling voorbij

Ons land heeft een rijke traditie wat burgerinitiatief en een actieve *civil society* betreft. Zo gaf lange tijd de verzuiling een stevige stimulans aan het vrijwilligerswerk en het verenigingsleven, en werd het verenigingsleven eind 19^e en eerste helft 20^e eeuw gestimuleerd door de opkomst van emancipatiebewegingen van onder andere de arbeiders, de vrouwen, de kleine luyden en de katholieken.¹² Vanaf de tweede helft van de 20^e eeuw zijn echter grote veranderingen in het Nederlandse maatschappelijk middenveld te zien. De zuilenstructuur wordt in de jaren zestig 'afgebroken'. De bevolking wordt in zekere zin 'verenigingsmoe', en de traditionele ledenorganisaties krijgen in die tijd steeds meer concurrentie van zowel plaatselijk gerichte groepen, als van organisaties die zich inzetten voor de rechten van bepaalde groepen in de maatschappij – bijvoorbeeld rechten van vrouwen of van minderheden.

Wat de grote ledenorganisaties betreft is er vanaf de jaren tachtig een grote leegloop te zien bij vooral politieke partijen (halvering), vrouwenorganisaties (-57%) en kerken (-29%). Organisaties op terreinen van natuur en milieu (+444%), internationale hulp (+83%) en consumentenorganisaties (+89%) groeien daarentegen stevig (Van den Berg & De Hart, 2008). Opvallend is dat het *totaal* aantal leden en/of donateurs dat is aangesloten bij maatschappelijke organisaties jarenlang redelijk constant is gebleven.

Recente onderzoeken laten echter zien dat het vrijwilligerswerk – in georganiseerd verband – relatief wat terugloopt: van 45% van de Nederlanders van 18 jaar en ouder in 1980 tot 37% in 2004 (Van den Berg & De Hart, 2008). Ook is het percentage burgers dat bij geen enkele maatschappelijke organisatie is aangesloten sinds de jaren negentig steeds iets toegenomen. Maar in vergelijking met veel andere westerse landen behoort Nederland wat de organisatiegraad van het maatschappelijk middenveld betreft echter nog steeds tot de absolute 'top', en ziet het alleen de Scandinavische landen boven zich in de ranglijst (Dekker et al., 2007: 69).

Het feit dat Nederlanders nog – relatief – massaal zijn aangesloten bij organisaties betekent overigens niet dat ze ook erg actief zijn in die organisaties (Van den Berg & De Hart, 2008: 11). Naar verhouding daalt het aandeel actieve leden en vrijwilligers, en stijgt het aandeel donateurs en passieve leden. En waar de traditionele verzuilde organisaties sterk waren in het verbinden van lokale en nationale initiatieven en regelmatig verschillende sociale klassen 'doorsneden', worden de nieuwe

maatschappelijke organisaties juist gekenmerkt door meer anonieme vormen van betrokkenheid en worden deze doorgaans georganiseerd en gecoördineerd door professionals, zo stelt het SCP (2007).¹³

Ook is het profiel van de achterban van de Nederlandse maatschappelijke organisaties door de jaren heen veranderd. Wat de grotere organisaties betreft lijken de veranderingen samengevat te kunnen worden met de drieslag ‘vergrijzing, feminisering en oligarchisering’ (De Hart, 2005: 53). Jongeren, laagopgeleiden, kerkleden en autochtonen zijn een minder grote plaats gaan innemen; vrouwen, ouderen, hoogopgeleiden, buitenkerkelijken en allochtonen juist een grotere. De identificatie van de achterban met de organisatie is bovendien afgenomen, en er is een verdere toename van het aantal betaalde krachten te zien.¹⁴ Over het algemeen kan gesteld worden dat autochtonen aanzienlijk vaker zijn aangesloten bij maatschappelijke organisaties dan de leden van minderheidsgroepen. Uitzonderingen hierop vormen organisaties op godsdienstige basis: de organisatiegraad is wat dat betreft bij Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen juist groter dan bij autochtonen.¹⁵ Tot slot: langzaam maar zeker lijkt – onder de ogenschijnlijk stabiele oppervlakte – een erosie van het (traditionele) vrijwilligerswerk gaande te zijn. Uit onderzoeken bij vrijwilligersorganisaties blijkt dat twee op de vijf organisaties kampen met een tekort aan vrijwilligers, en dat gemiddeld de helft van de organisaties in allerlei sectoren problemen heeft met het werven van vrijwilligers voor bestuursfuncties (Dekker et al., 2007: 70)

3.2 De vijf I's en hun impact

De bovengenoemde veranderingen in vrijwilligerswerk en maatschappelijk middenveld zijn te begrijpen in het licht van vijf belangrijke maatschappelijke trends die door het SCP worden samengevat als: internationalisering, individualisering, informalisering, intensivering en informatisering (Dekker et al., 2007: 69). Maatschappelijk gezien loopt Nederland wat dat betreft grotendeels in de pas met de meeste westerse landen. De vijf trends in vogelvlucht: de Nederlandse (stedelijke) samenleving wordt steeds pluriformer als het gaat om nationaliteit, etniciteit, en daarmee samenhangende culturele achtergronden, normen en tradities. Ook willen Nederlanders – en dan vooral jongeren – vandaag de dag individuele keuzes maken. Deze zijn niet altijd te combineren met actief lidmaatschap van een vrijwilligersorganisatie die nog stamt uit een tijdperk en een traditie waarin niet het individu, maar de groep of de organisatie op de eerste plaats kwam (Dekker et al., 2004). Daar komt bij dat veel traditionele ‘oudere’ typen van relaties, die vooral formeel en verticaal waren, steeds informeler en horizontaler worden.

Deze drie trends (internationalisering, individualisering, informalisering) gaan gepaard met een intensivering van ervaringen: vandaag de dag is participatie een dynamisch proces waarin burgers continu wisselen van identiteit en rol (WRR, 1992); burgers zijn (tegelijkertijd) betrokken bij verschillende maatschappelijke processen: op het werk, in politiek, in het dagelijks leven en in vrijwilligersorganisaties. Die intensivering van ervaringen heeft ook een relatie met de informatisering van de samenleving: het groeiende belang en gebruik van informatie- en communicatietechnologie zoals internet, e-mail en mobiele telefonie (en verschillende gemengde vormen). Enerzijds kan dit leiden tot een afname van sociaal kapitaal vanwege de afname van direct (*face-to-face*) contact, zo wordt gewaarschuwd (Putnam, 2000). Maar anderzijds biedt het ook mogelijkheden en kansen voor nieuwe vormen van sociaal verkeer waarbij niet zozeer *strong ties* maar *weak ties* (Granovetter, 1983) centraal

staan. Zo heeft internetcommunicatie bijvoorbeeld een weinig hiërarchisch karakter en past zij in die zin bij de geïndividualiseerde burger en de horizontaler wordende samenleving. Ook heeft het internet de potentie mensen met elkaar in contact te brengen die in een traditionele *face-to-face* setting wellicht niet zouden participeren (Dekker et al., 2004).

Volgens velen is de meest dominante maatschappelijke trend sinds de jaren zestig van de vorige eeuw die van de individualisering (zie ook Schnabel, 1999). Maar hoewel individualisering een dominante sociale trend is, leidt dit niet automatisch tot een geheel geïndividualiseerde samenleving. Zo zien sommige onderzoekers eigentijdse maatschappelijke verbanden en ‘lichte gemeenschappen’ ontstaan waarin individuen vrijwillig kiezen voor groepen en voor groepsgedrag (Duyvendak & Hurenkamp, 2004).

Een analyse samenhangend met die van de individualisering, is die van de *reflexive modernization*. Vanaf de jaren zestig is de modernisering te begrijpen als een proces waarbij individuen steeds meer aangewezen raken op hun eigen oordeelkundigheid (reflexiviteit) in het omgaan met onzekerheden en risico's in hun omgeving, aldus Beck et al., (1994). Dit omdat de vroegere traditionele nabije sociale verbanden, van bijvoorbeeld familie, zijn geërodeerd. Mensen zijn – hiermee samenhangend – door de jaren heen in financieel, cognitief en moreel opzicht zelfstandiger en geëmancipeerder geworden.¹⁶

In de Toekomstverkenning Vrijwillige Inzet van het SCP (Dekker et al., 2007: 12) worden enkele concrete maatschappelijke ontwikkelingen genoemd die een directe kans dan wel bedreiging vormen voor vrijwillige inzet. Zo ziet het SCP onder meer het stijgende opleidingsniveau als een duidelijke kans voor met name het vervullen van bestuursfuncties in het vrijwilligerswerk. Ook de verbreiding van het postmaterialisme (zie ook Inglehart, 1997) wordt als een kans gezien; door een hoger welstandsniveau en aanwezigheid van maatschappelijke voorzieningen verruimt de blik voor immateriële zaken en daarmee voor nieuwe vormen van maatschappelijke inzet, zo verwacht het SCP. Als bedreiging wordt de afname van vrije tijd in de relatief drukke leeftijdsperiode van 25 tot 50 jaar genoemd, waardoor een verschuiving naar minder tijdsintensieve ‘girobetrokkenheid’ zal plaatsvinden. Ook is de ontkerkelijking een aanslag op het vrijwilligersaanbod – velen zijn/waren via deze weg actief, maar dat aantal loopt flink terug. Bovendien komen er steeds meer andere leuke en interessante mogelijkheden van tijdverdrijf bij, er is een groeiende ‘leisuremarkt’ met vertier en vermaak voor de vrije uren.

3.3 Burgers als doe-het-zelvers en mondige monitoren

In welke richtingen lijkt het hedendaags burgerschap zich dan te bewegen? Vooraleerst zijn uitingen van actief burgerschap heden ten dage doorgaans minder gepland en minder organisatorisch ingebed, zo zagen we hiervoor. Daarnaast zijn er twee – deels samenhangende – bewegingen te zien die we uit willen lichten: (1) burgers zijn steeds meer betrokken vanuit een ‘doe-het-zelf’ houding (Dekker et al., 2004: 196), en (2) burgers ontpoppen zich steeds vaker als ‘mondige monitoren’ van politiek en bestuur (Van den Brink, 2002; Schudson, 1998; Verhoeven, 2009).

Steeds vaker is politieke en maatschappelijke betrokkenheid op ad hoc basis en aanhakend bij concrete problemen van burgers in de fysieke of sociale omgeving, zo constateert het SCP.¹⁷ Burgers worden meer en meer politieke doe-het-zelvers of ‘bricoleurs’ die reageren op problemen die zij in hun nabijheid ervaren en die ze proberen op te lossen. Diverse internationale onderzoekers

constateren eenzelfde trend waarin burgers als ‘politieke amateurs’ proberen maatschappelijke problemen aan te pakken. Zo zijn Boyte’s ‘everyday politics’ (2004) en Bang en Sørensen’s ‘everyday makers’ (1999; 2001) op die manier te begrijpen; de everyday makers in de Deense context en de everyday politics in de Amerikaanse. In deze trend raken sociaal en politiek burgerschap overigens regelmatig vermengd: burgers proberen een maatschappelijk probleem aan te pakken en komen hierdoor in contact met bestuurders. In deze gemengde vormen is het vaak moeilijk om aan te geven waar sociaal burgerschap eindigt en politiek burgerschap begint. Voor deze vormen van burgerschap introduceert Verhoeven de term ‘alledaags politiek burgerschap’ (Verhoeven, 2006).

Daarnaast gedragen burgers zich steeds vaker als een soort toezichthouders op politieke besluitvorming; ze houden op afstand ‘de boel in de gaten’. In de meeste gevallen bemoeien burgers zich nergens mee, maar ze grijpen in als ze het idee krijgen dat er iets gebeurt waarmee ze het niet eens zijn, of waarvan ze om een andere reden vinden dat ze moeten ingrijpen. Schudson noemt dit de ‘monitoring citizen’ (1998). Verhoeven omschrijft het als de burger die op *stand by* staat, maar voegt daar wel aan toe dat ongeveer een kwart van de bevolking de politiek niet of nauwelijks lijkt te volgen, en dus eigenlijk *offline* is (Verhoeven, 2009: 62).

Deze trend van het op afstand monitoren, maar op (in de ogen van de burger) gepaste momenten ingrijpen, hangt samen met de door anderen gesignaleerde trend van de steeds mondiger wordende burger (Van den Brink, 2002). De mondige burger is geneigd om tegenspel te bieden tegen beslissingen van gezagsdragers en is hierin ook vaak heel gedreven en bedreven (niet altijd tot vreugde van het openbaar bestuur). Dit is een brede internationaal zichtbare trend, en Inglehart voorspelt dat op termijn alle geïndustrialiseerde landen hiermee te maken zullen krijgen. Burgers “[are] less amenable to doing as they are told, and more adept at telling their governments what to do” (Inglehart, 1997: p. 323).

4. De wijkbewoner geactiveerd

4.1 Burgerschap in beleid

De afgelopen jaren is in beleidsdocumenten en in het (kabinets)beleidsdiscours een focus waar te nemen op decentralisatie en op het stimuleren van de eigen verantwoordelijkheid en zelfredzaamheid van burgers. In het kader van het (inmiddels afgelopen) beleidsprogramma 'Andere Overheid', werd het als volgt verwoord: "Het kabinet denkt (...) aan een burger die zelfredzaam, mondig en betrokken is, hetgeen zich niet in de eerste plaats uit in het indienen van tegen de overheid gerichte eisen, klachten en beroepen, maar veeleer in maatschappelijke zelforganisatie en initiatieven".¹⁸ Enkele andere recente voorbeelden zijn de Wet Maatschappelijke Ondersteuning en de onlangs door het kabinet gestarte maatschappelijke discussie rondom het Handvest Burgerschap. Een belangrijke beleidslijn is dat er meer aandacht zou moeten zijn voor initiatieven die door de burgers en hun organisaties zelf worden ontplooid; er dient een nieuwe balans tussen overheid en *civil society* te worden gecreëerd, waarbij vooral wordt ingezet op initiatieven in de directe omgeving van de burgers.¹⁹

Dit alles is op zichzelf niet nieuw, en hierop is door de jaren heen reeds onder verschillende noemers in diverse beleidsprogramma's ingezet. Bijvoorbeeld in de jaren tachtig met het sociale vernieuwingsbeleid. Destijds lag daaraan ondermeer het idee ten grondslag dat de verzorgingsstaat te ver aan het doorschieten was, en dat er een 'nieuw evenwicht' gevonden diende te worden tussen rechten en plichten van burgers en van overheden.²⁰ In die periode is lokaal reeds geëxperimenteerd met doorvoering van bewonersbetrokkenheid bij hun eigen leefomgeving. Niet alleen in de vorm van overleg met de gemeente en met professionele partijen uit de sociale sector, maar ook in de vorm van meer doe-gerichte initiatieven. Zo wordt in die tijd in Rotterdam voor het eerst begonnen met het 'Opzoomeren'.²¹

Ook in het Grotestedenbeleid, dat vanaf de jaren negentig van start gaat, zit een sterke component van maatschappelijke participatie en activering; onder meer van achterstandsgroepen, kwetsbare groepen en nieuwkomers. En actueel geldt dat – onder andere in het kader van de eerdergenoemde Wet Maatschappelijke Ondersteuning – stevig wordt ingezet op het 'meedoen' van (groepen) bewoners, door bijvoorbeeld taalcursussen, (bij)scholing, (financiële) ondersteuning voor het verenigingsleven, stimuleren van mantelzorg. Veel gemeenten zetten hun vrijwilligers regelmatig in het zonnetje door vrijwilligersprijzen uit te reiken en, bijvoorbeeld, 'vrijwilligersdagen' te organiseren en extra aandacht te besteden aan de jaarlijkse landelijke 'Make A Difference Day'.

4.2 Lokale initiatieven: meebeslissen

De laatste jaren is er tevens (opnieuw) veel beleidsaandacht voor participatie in en bewonersbetrokkenheid bij de wijk en het wijkbeleid. De 'wijk aanpak' is sowieso al weer een tijd terug van (volgens sommigen nooit) weggeweest.²² Zo staat de wijk onder meer centraal in de stedelijke vernieuwing/wijkontwikkeling (56-wijknaaanpak, en Actieplan Krachtwijken) en zijn veel gemeenten in het kader van bestuurlijke vernieuwing en 'het dichten van de kloof tussen burger en bestuur' gestart met beleid dat het wijkniveau als aangrijpingspunt heeft.²³ Gelijklopend met de focus op

‘de wijk’ kiezen veel steden sinds de jaren negentig voor een benadering van de wijkontwikkeling waarin de bewoners kunnen ‘meesturen’. Er worden veel arrangementen opgetuigd ter bevordering van politieke participatie die verder gaan dan de geëigende inspraakrondes. “Steeds meer gemeenten ontdekken inmiddels dat het organiseren van het traditionele avondje inspraak een luie manier van *going through the motions* is en onvoldoende – en vaak ook onbevredigend voor alle partijen – om burgers bij het beleid te betrekken”, aldus Hazeu (2004). Inmiddels wordt er veelvuldig geëxperimenteerd met vormen van interactief beleid en coproductie van beleid.²⁴ Ook kennen veel gemeenten in hun wijkaanpak periodieke wijktafels of informatiebijeenkomsten, en experimenteren gemeenten met diverse vormen van (quasi) directe democratie zoals burgerjury’s of politieke markten. Op heel wat plaatsen trachten overheden en lokale partners bewoners een rol te geven in het beheer en bestuur van hun buurt en wordt getracht te werken ‘vanuit vertrouwen in de buurt’.²⁵ Hoewel er in de beleidsontwikkeling veel aandacht is voor burgerbetrokkenheid, en dit zoals gezegd op veel plaatsen ook al praktijk is, betekent dit niet dat het reeds een vanzelfsprekende praktijk is. In bijvoorbeeld de aandachtswijken worden bewoners, zo blijkt uit enkele recente onderzoeken, regelmatig pas in een laat stadium bij de besluitvorming betrokken, wanneer ‘de echte beslissingen’ over veranderingen in de buurt reeds genomen zijn.²⁶ Zo speelde burgerparticipatie in het door het ministerie van VROM geïnitieerde project ‘Nieuwe Coalities voor de Wijk’ een ondergeschikte rol, zo stellen Engbersen et al. (2007). “Voor zover wij konden nagaan, was bij slechts drie van de dertien wijken sprake van directe betrokkenheid van bewoners en bewonersorganisaties bij de invulling van het project, namelijk Zaanstad, Deventer en Den Helder. Wel werden bewoners bij andere projecten via de reguliere overlegorganen en buurtkranten geïnformeerd.” (Engbersen et al. 2007: 62-63). Enerzijds is dit misschien niet vreemd, omdat gemeenten expliciet was gevraagd welke *bestuurlijke* knelpunten zij bij de aanpak van de geselecteerde wijken ervaren. Anderzijds, zo stellen de onderzoekers, “[...] is het een vreemde figuur dat teams van hoge ambtenaren en externe deskundigen de wijk in worden gestuurd, terwijl bewoners slechts mondjesmaat worden geraadpleegd. Bovendien maakte de spoed waarmee gemeenten in de zomer van 2006 hun hulpvragen moesten formuleren uitgebreide bewonersraadpleging vrijwel onmogelijk.”

Uit een in 2008 door de Tilburgse School voor Politiek en Bestuur uitgevoerd onderzoek naar de bevordering van bewonersparticipatie bij de totstandkoming van de zogenoemde wijkactieplannen, blijkt dat in iets meer dan een derde van de Vogelaarwijken bewoners niet, of zeer beperkt, zijn betrokken bij de totstandkoming van het wijkactieplan.²⁷ In iets minder dan een derde van de wijken verliep de participatie via reguliere, reeds bestaande bewonersoverleggen en in iets meer dan een derde van de wijken is een nieuw, breed participatietraject opgezet voor het wijkactieplan. Vooral in de grote steden waren de mogelijkheden voor bewoners om te participeren beperkt. In kleinere steden hebben gemeenten de participatie over het algemeen actiever bevorderd. Uit het onderzoek bleek ook dat gemeenten bewoners in de meeste gevallen wel de mogelijkheid hebben geboden te participeren, maar dat de reikwijdte en de diepgang niet in alle gevallen even groot waren. Daar waar bewoners konden participeren, hadden zij in de meeste gevallen wel de gelegenheid aan te geven welke problemen er volgens hen in de wijk spelen, maar veel minder vaak hadden bewoners de gelegenheid oplossingen aan te dragen. De inventarisatie en keuze van oplossingen was vaak in handen van professionals. De beslismacht van bewoners was over het algemeen beperkt. Wel konden ze in veel gevallen advies uitbrengen over het wijkactieplan. De belangrijkste redenen die gemeenten aandroegen om bewonersparticipatie maar beperkt te bevorderen waren de beschikbare tijd voor en de timing van het nieuwe beleid, het feit dat er al veel andere projecten liepen die gericht zijn op

dezelfde thema's, de angst om bewoners te overvragen en de wens om geen valse verwachtingen te wekken.

4.3 Lokale initiatieven: (mee)doen

Naast de beleidsaandacht voor het betrekken van bewoners bij beleidsontwikkeling, is er in veel gemeenten ook een toenemende aandacht voor bewonersparticipatie 'van onderop'. Er blijkt bij wijkbewoners zelf heel wat energie en motivatie te bestaan om de wijk – vanuit bewonersperspectief – 'beter te maken'. Er dient zich – geheel in de eerder omschreven doe-het-zelf trend – een veelheid van initiatieven aan vanuit wijkbewoners.²⁸ Beleidsmakers lijken ook steeds vaker te beseffen dat bewoners van grote waarde kunnen zijn in de wijkontwikkeling, de verbetering van de leefbaarheid en in de uitvoering van beleid. Niet alleen als participanten in de 'draagvlakmachine', maar juist ook als experts met veel praktische, ervaringsexpertise en kennis van de wijk.²⁹

Lenos et al. (2006) spreken in dit geval van 'derde generatie' burgerparticipatie. Vanaf de jaren zeventig is er de mogelijkheid tot inspraak – destijds afgedwongen door mondige burgers (1^e generatie). Vanaf de jaren negentig zien we daarnaast interactieve beleidsvorming en coproductie opkomen, waarin burgers in een vroege fase de gelegenheid krijgen om mee vorm te geven aan het beleid (2^e generatie). Vanaf begin deze eeuw ligt er ook een accent op burgerinitiatief en eigen verantwoordelijkheid; burgers nemen zelf het heft in handen: ze hebben een idee en voeren dit zelf uit (3^e generatie). De eerste twee generaties kennen doorgaans nog steeds een overheidscentrisch uitgangspunt (de overheid initieert of nodigt uit) en dito sturingsfilosofie. Bij de derde generatie is het uitgangspunt duidelijk bottom-up, en stellen overheden zich 'faciliterend' op. Maar wat dat nu precies inhoudt blijft onduidelijk en wordt in verschillende gemeenten verschillend uitgelegd en ingevuld. Er is wat dat betreft nog sprake van een pioniersfase, waarin veel lokale werkpraktijken worden opgestart en 'uitgeprobeerd'.

Zo wordt op veel plaatsen door lokale overheden en sociale partners zoals woningcorporaties en welzijnsinstellingen bewonersinitiatief gestimuleerd en 'uitgelokt'.³⁰ Vanuit het Grotestedenbeleid zijn in het kader van OBAZ (Onze Buurt Aan Zet) in de periode van 2001 tot en met 2004 in de G31-steden zo'n 40 bewonersprojecten rondom veiligheid, sociale cohesie en leefbaarheid gestart. Inmiddels werken ook veel steden met wijkbudgetten, waarbij burgers beslissen over de verdeling van de bedragen en het geld kunnen gebruiken om projecten in hun wijk op te starten.³¹ Enkele voorbeelden: Rotterdam Idee, het Fonds Maatschappelijke Ontwikkeling (Breda), De Smederijen van Hoogeveen, Verrijk je wijk (Tilburg) en Buurt In Actie (Enschede). Koplopers waren onder meer Deventer (Deventer Wijkaanpak) en Breda (Lusten en Lasten / Bewoners Heuvel aan Zet); zij zijn reeds jaren geleden gestart met budgetten voor bewonersinitiatieven en met het doorvoeren van een verregaande beslismacht bij burgers.³² Verder is in de grote steden ervaring opgedaan in het werken met de ABCD-aanpak (*asset based community development*), waarbij het niet gaat om bewonersparticipatie in overheidsbeleid, maar om overheidsparticipatie in burgerinitiatieven.³³ Ook zijn de koepel van woningcorporaties Aedes en het bewonersplatform LSA (Landelijk Samenwerkingsverband Aandachtswijken) enige jaren geleden het Kan wél!-project gestart waarbij bewoners ondersteund worden bij hun eigen buurtprojecten (hierover meer in hoofdstuk 6).

Hoewel de bewoner als initiatiefnemer en uitvoerder van bewonersinitiatieven de laatste jaren door overheden is (her)ontdekt, blijft het voor veel ambtenaren nog lastig een modus te vinden in hoe om te gaan met dergelijke initiatieven ‘van onderop’.³⁴

4.4 Over het aanwezige potentieel

Wanneer we kijken naar de aandachtswijken – waar toch een belangrijk deel van de beleidsaandacht naar uitgaat – is er een enigszins gemengd beeld te zien wat betreft de voedingsbodem en omstandigheden voor bewonersparticipatie en bewonersinitiatief. In veel aandachtswijken is de samenstelling van de bevolking in relatief korte tijd flink gewijzigd; veel nieuwe bewoners – met een grote variëteit aan nationaliteiten – zijn in de wijk komen wonen. De meeste huizen in dergelijke wijken hebben lage huurprijzen, zijn gehorig en klein. Veel inwoners hebben een laag opleidingsniveau en een bescheiden inkomen, en er is in deze wijken een oververtegenwoordiging van bewoners met maatschappelijke problemen zoals werkloosheid, illegaliteit, ziekte en verslaving.³⁵ Deze mensen hebben doorgaans hun handen meer dan vol aan het opbouwen van hun eigen leven. Je inzetten voor de buurt is dan zeker geen vanzelfsprekendheid. In deze wijken – met veel verschillende nationaliteiten en een hoge doorstroming – is het doorgaans lastig om diepgeworteld sociaal kapitaal te vinden en op te bouwen.³⁶ Initiatieven om multi-etnische participatie te bewerkstelligen blijken ook niet heel gemakkelijk van de grond te komen; de Nederlandse vergadercultuur spreekt nog steeds vooral blanke, hoogopgeleide mannen aan.³⁷

Anderzijds bruist er toch van alles in die wijken. Zo stelt het SCP (Kullberg et al., 2006) dat er onder allochtonen en autochtonen regelmatig stevige sociale netwerken worden ingezet (bijvoorbeeld familie in de buurt) bij onderlinge hulp- en dienstverlening. Er is ook een forse buurtbinding te vinden onder met name de wat oudere autochtone bewoners; het type dat zegt: ‘Ik ga hier alleen tussen zes plankjes vandaan’ (citaat uit: Kullberg et al., 2006: 368). Doorgaans geldt: hoe langer je ergens woont, hoe meer gehecht aan de buurt je bent; zo is buurtbinding doorgaans groter bij ouderen en autochtonen dan bij jongeren en allochtonen. Ietwat contra-intuïtief blijkt echter ook dat gehechtheid aan de buurt niet per se positief samenhangt met een gevoel van medeverantwoordelijkheid voor de leefbaarheid en een bereidheid tot actieve inzet voor de buurt. Mensen die zeggen zich actief te willen inzetten voor de wijk zijn – ietwat opmerkelijk – vooral de mensen die ergens nog relatief kort wonen, uit de leeftijdsgroep tussen de 35 en 55 jaar en – in het bijzonder in de slechtere wijken – de allochtonen, zo blijkt uit onderzoek van RIGO uit 2004 (zie tabel 1). Het gevoel van medeverantwoordelijkheid voor de leefbaarheid is minder groot bij mensen die ergens lang wonen, bij ouderen, bij jongeren, bij huurders en bij mensen met lage inkomens. Voor het onderscheid kopers/ huurders en voor jongeren klopt het ‘standaardbeeld’ vaak wel: kopers voelen zich doorgaans meer betrokken en verantwoordelijk dan huurders en zijn ook meer geneigd zich actief in te willen zetten voor de wijk. Jongeren voelen zich gemiddeld minder sterk betrokken en zijn ook minder geneigd zich actief in te willen zetten voor de wijk.

Volgens hetzelfde onderzoek blijkt verder van belang te zijn of bewoners een relatief positief of negatief oordeel hebben over de buurt. Zo zijn een actieve houding en een sterke betrokkenheid bij de wijk gebaat bij een relatief positief oordeel van de bewoners over hun buurt. Veel mensen zijn zeker wel trots op hun buurt, en ervaren deze nog steeds als positief – ondanks het door instanties en media opgeplakte en steeds bevestigde label ‘probleemwijk’. Her en der krijgen bewoners langzaam-

aan genoeg van alle negatieve publiciteit, wat soms weer kan leiden tot bewonersinitiatief (in de Rotterdamse wijk Pendrecht voerden bewoners een tijdelijke ‘mediastop’ in).³⁸

In wijken waar leefbaarheidsproblemen worden ervaren blijken bewoners toch regelmatig bereid zich in te zetten voor verbetering. Hoewel over het algemeen gesteld kan worden dat de betrokkenheid van bewoners in ‘slechte’ wijken (met relatief veel ervaren overlast) minder groot is dan in de ‘goede’ wijken, geldt nog steeds dat 35 % van de autochtonen en 41 % van de allochtonen zegt zich actief te willen inzetten voor verbetering van de buurt. Dat geeft toch aan dat het niet zo’n hopeloze zaak is als vaak wel wordt gedacht. Kanttekening is wel dat je actief *willen* inzetten, en het ook daadwerkelijk *doen* natuurlijk twee verschillende zaken zijn. De ervaring leert dat de genoemde percentages van 35% en 41% aan de hoge kant zijn. Al moet gezegd worden dat het deels een definitiekwestie zal zijn; het hangt ook af van wat de ondervraagden verstaan onder ‘je actief inzetten voor buurtverbetering’.

Tabel 1: **Aandeel (in %) mensen dat zich actief wil inzetten voor, en zich sterk betrokken voelt bij de wijk. Gecategoriseerd naar diverse kenmerken.**

	% dat zich actief wil inzetten voor buurtverbetering		% dat zich sterk betrokken voelt bij de buurt	
	30% slechtste wijken	30% beste wijken	30% slechtste wijken	30% beste wijken
<i>Leeftijd</i>				
< 25 jaar	28%	34%	1%	6%
35-55 jaar	43%	56%	6%	12%
> 65 jaar	22%	29%	5%	10%
<i>Eigendomsverhouding</i>				
Huurders	31%	36%	4%	8%
Eigenaren/bewoners	44%	51%	6%	12%
<i>Woontduur</i>				
Minder dan 5 jaar	39%	50%	3%	8%
10 tot 20 jaar	35%	49%	5%	13%
Meer dan 20 jaar	30%	43%	7%	12%
<i>Etnische achtergrond</i>				
Autochtoon	35%	47%	5%	3%
Allochtoon	41%	48%	3%	3%
<i>Oordeel over de buurt</i>				
Negatief	30%	39%	3%	3%
Positief	42%	55%	9%	20%

Bron: RIGO (2004: 55)

5. Voortrekkers in de doe-democratie

We hebben in de vorige hoofdstukken enkele maatschappelijke ontwikkelingen en beleidsontwikkelingen geschetst. We eindigden daarbij met een analyse van het aanwezige potentieel van ‘actief buurtburgerschap’. Dit leverde een gemengd beeld op, waarbij gezegd kan worden dat het beeld – zeker wanneer afgezet tegen de vaak sombere verhalen in de media – relatief meevalt. Op plekken waar doorgaans weinig wordt verwacht van burgerinitiatief – de ‘slechtere’ wijken – blijkt er toch een aardig potentieel aan actieve burgers, en ‘bruist’ er van alles. In dit hoofdstuk gaan we hier nader op in. Welke typen actief burgerschap zien wij – op basis van empirische gefundeerde analyse – in die wijken?

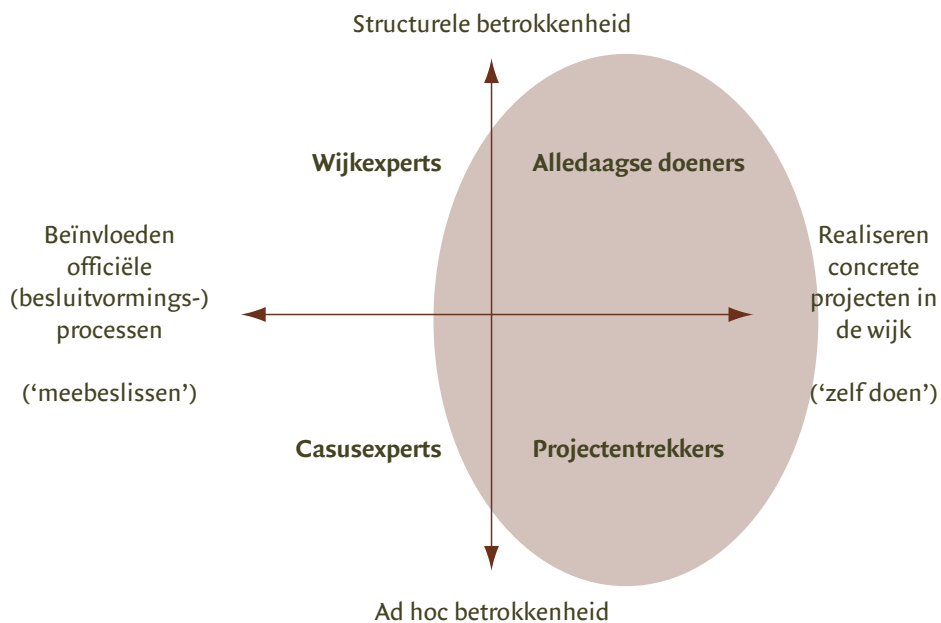
Als eerste gaan wij in dit hoofdstuk in op vier typen actief burgerschap. Daarna gaan we nader in op twee van deze vier typen: de ‘alledaagse doener’ en de ‘projectentrekker’. Deze twee typen zijn te vinden in de voorhoede van de doe-democratie in de wijk. Zij zijn te beschouwen als lokale voortrekkers: zij zetten zaken in gang, nemen regelmatig anderen op sleeptouw, zijn cruciale stuwende krachten in de op praktisch handelen gerichte bewonersinitiatieven. Zij vormen het kloppende hart van de doe-democratie.

5.1 Voortrekkers in vier typen

“De wijk maken we samen,” zo wordt nogal eens gezegd door gemeentevertegenwoordigers, maatschappelijke organisaties en burgers. Er is niet één partij of voorhoede die de wijk maakt (of breekt). Zeker, maar binnen het ‘samen’ blijken bepaalde aanjagers of initiatiefnemers telkens weer van groot belang te zijn om zaken op te starten, vlot te trekken en in gang te houden (zie ook Hendriks & Tops, 2005). Het gaat dan om aanjagers en initiatiefnemers in gemeentelijke organisaties, onder professionals bij diverse instellingen, en in de politiek. Maar ook onder burgers zijn dergelijke aanjagers of initiatiefnemers te vinden. Wij noemen ze ‘voortrekkers’. Deze actieve burgers vormen de ‘voorhoede’ van de bewonersparticipatie in de wijk.

Dergelijke voortrekkers zijn bereid een bovengemiddelde hoeveelheid tijd en energie te steken in het vormgeven van het publieke domein in de wijk: in overleg en bijeenkomsten, maar regelmatig ook in concrete projecten en activiteiten (zie ook: Galesloot, 2002; Uitermark & Duyvendak, 2006). Het empirisch onderzoek dat we de afgelopen drie jaar hebben uitgevoerd geeft aanleiding tot en vormt de basis voor het maken van een analytisch onderscheid tussen vier typen ‘voortrekkers’ in het publieke domein van de wijk: de alledaagse doener, de projectentrekker, de wijkexpert en de casus-expert (zie figuur 2).

Figuur 2: **Voortrekkers in het publieke domein van de wijk, vier typen. In het gearceerde gedeelte: de voortrekkers in de doe-democratie.**

We lichten de vier typen kort toe (van rechtsboven met de klok mee). Om te beginnen: de **alledaagse doener** – deze term is in 2002 geïntroduceerd door Hendriks & Tops³⁹ – combineert een focus op concreet handelen met structurele betrokkenheid over de jaren heen (soms ook in een vaste organisatievorm). De **projectentrekker** is ook georiënteerd op concreet handelen, maar werkt op een meer ad hoc, projectgebonden basis. Doorgaans werkt de projectentrekker binnen een project samen met bijvoorbeeld enkele burens, en wanneer het project afgerond is verschuift de aandacht weer naar andere (privé) zaken. Op beide typen gaan we later uitgebreider in.

De twee ideaaltypen aan de linkerkant van de figuur – de wijkexpert en de casusexpert – zijn minder gericht op het ‘zelf doen’, op concreet handelen, dan de alledaagse doener en de projectentrekker. De wijkexpert en de casusexpert richten zich meer op de officiële instituties, op de besluitvormingsprocessen, -structuren en routines in de wijkontwikkeling, op de officiële politiek en de (gemeentelijke) bureaucratie. Ze oriënteren zich vooral op de in Nederland, ook op stedelijk niveau, dominante polder- of consensusdemocratie, aangevuld met een vooral deliberatieve – op het woord, op beschikkingen, plannen en beleidsnotities gerichte – participatiedemocratie (zie figuur 1 in hoofdstuk 2). De **wijkexpert** combineert een focus op de officiële besluitvormingsprocessen met een (soms jarenlange) structurele betrokkenheid. Hij/zij opereert doorgaans effectief in het onderhandelingsproces met institutionele actoren en richt zich op het bij de autoriteiten onder de aandacht brengen van het belang van de buurt. De wijkexpert overlegt bijvoorbeeld periodiek met ambtenaren of medewerkers van de woningcorporatie over de stand van zaken in de wijk. Door de jaren heen heeft de wijkexpert veel kennis verzameld over de wijk en de wijkontwikkeling en hij is vaak beter op de hoogte van politieke en bureaucratische procedures dan de ambtenaren.

De **casusexpert** combineert een oriëntatie op de institutionele logica met een ad hoc betrokkenheid. Hij/zij focust op een specifiek onderwerp of probleem in de buurt. Dit kan bijvoorbeeld een ‘not in my

backyard'-zaak zijn waarbij de casusexpert samen met andere burens actie voert tegen de lokale autoriteiten. Maar we zien ook voorbeelden van burgers die zich verenigen, en al dan niet samen met professionals en ambtenaren een plan maken voor (her)ontwikkeling van een gebied of een gebouw in hun buurt (Verhoeven, 2006; Van de Wijdeven & Geurtz, 2008). Casusexperts weten niet per se veel van de wijk, ze zijn primair geïnteresseerd in betrokkenheid bij een enkele zaak of bij een specifiek onderwerp dat hen aanspreekt (of irriteert).

Het onderscheid tussen de linker- en rechterkant van de figuur – tussen ‘meebeslissen’ en ‘zelf doen’ – betreft overigens geen strikt en wederzijds uitsluitend onderscheid; in de praktijk van bewonersinitiatieven en bewonersparticipatie gaat het regelmatig om een combinatie. Maar: de mengvorm verschilt wel per type. Bij de typen aan de linkerzijde – de wijk- en de casusexpert – gaat het veeleer om het beïnvloeden van de officiële (besluitvormings-)processen, terwijl het bij de alledaagse doener en de projectentrekker juist draait om het realiseren van concrete projecten in de wijk. Dat wil niet zeggen dat om projecten in de wijk te realiseren er niet ook institutionele processen beïnvloed dienen te worden, en dat rondom het meebeslissen in institutionele processen niet van alles ondernomen kan worden in de wijk. Maar: dat is – bekeken vanuit het type betrokkenheid – niet de dominante *modus operandi*.

De vier typen voortrekkers opereren niet solistisch, maar in maatschappelijke verbanden, en regelmatig ook in interactie met professionals en politici. Wanneer we focussen op de verschillende maatschappelijke verbanden of organisationele ‘habitats’ waarbinnen de vier typen voortrekkers regelmatig opereren zien we het volgende:

Figuur 3: **Vier typen maatschappelijke verbanden van betrokken burgers in de wijk**

Alle vier de verbanden hebben tot doel een concrete verbetering (vanuit het perspectief van de betrokkenen) in de wijk en voor de wijkbewoners te bewerkstelligen, maar de strategie en de werkwijze verschillen (horizontale as), evenals de duurzaamheid van de organisatievorm (verticale as). Er is sprake van een zekere *Wahlverwandtschaft* tussen de maatschappelijke verbanden en de typen voortrekkers; elk type burgerschap heeft een maatschappelijk verband waarin het ‘goed gedijt’. Figuren 1 en 2 zou je als het ware over elkaar heen kunnen leggen: de wijkexpert gedijt goed in schakelorganisaties, de alledaagse doener in wijkontwikkelingsorganisaties, etc.

5.2 ‘A little less conversation, a little more action’

In deze paragraaf gaan we in op twee van de vier ideaaltypen – de alledaagse doener en de projectentrekker – die een belangrijke rol spelen in de doe-democratie. Zij zijn cruciale stuwende krachten in burgerinitiatieven, zetten zaken in gang, nemen regelmatig anderen op sleeptouw en vormen het kloppend hart van de democratie van het praktische doen. Waar de wijkexpert en de casuexpert zich in hun handelen veelal richten op de democratie van het gezaghebbende woord, opereren de alledaagse doeners en de projectentrekkers doorgaans meer volgens de logica van het praktische handelen, waarin het vormgeven van het publieke domein geschiedt door het opzetten en uitvoeren van concrete projecten en activiteiten in de wijk. Hoe doen alledaagse doeners en projectentrekkers dat? Wat zijn strategieën, sterktes en valkuilen? We illustreren de twee *ideaaltypen* met een aantal *echte* typen zoals we die tegenkwamen in ons onderzoek: Bien, Tamara en Leo.

De alledaagse doeners en de projectentrekkers hebben veel gemeen. Zowel de alledaagse doener als de projectentrekker richt zich op ‘het concrete’, op activiteiten ontplooiën en op ‘de schouders er onder zetten’. In de doe-democratie gaat het niet zozeer over debat, verkiezingen of deelname in langdurige overlegprocessen, maar over concreet dingen voor elkaar krijgen: ‘wat zijn belangrijke onderwerpen of problemen in de wijk en hoe kunnen die opgelost worden op een zo concreet mogelijke, doe-het-zelf-achtige wijze?’ Zo bekeken zijn de alledaagse doener en de projectentrekker meer ‘ondernemer’ dan ‘citoyen’. ‘A little less conversation, a little more action’, lijkt het adagium wanneer het gaat over het oplossen van problemen in de buurt.

Zowel de alledaagse doener als de projectentrekker beseft dat acties soms meer zeggen dan woorden en dat laten zien soms meer overtuigt dan vertellen. Beiden zetten zich niet alleen in voor de buurt omdat ze een probleem willen oplossen, maar ook omdat het ‘gewoon leuk’ is om samen met anderen wat op poten te zetten. Voor het grootste deel van hun tijd zitten ze niet te wachten op actie van de overheid, maar steken ze zelf de handen uit de mouwen. De alledaagse doener en de projectentrekker zijn er van overtuigd dat een betere buurt begint bij bewonersactie en eigen initiatief. Maar: ze betrekken er ook (veel) anderen bij. Het eerste idee en initiatief komt meestal van de alledaagse doeners of projectentrekkers, maar de uitvoering is het werk van velen. Een groep van toegewijde vrijwilligers, hoe klein ook, is cruciaal. En, net als Bang en Sørensen’s everyday maker werken zowel de alledaagse doener als de projectentrekker samen met professionals (buurtwerkers, politie etc.) of bureaucraten, maar alleen als het functioneel is en in het kader is van ‘dingen voor elkaar krijgen’.

Tot zover de overeenkomsten tussen de alledaagse doeners en de projectentrekkers. Er zijn echter ook verschillen; deze komen hieronder aan bod. We behandelen eerst de alledaagse doener, en daarna de projectentrekker.

5.3 Alledaagse doeners

De alledaagse doener combineert zijn vrijwilligersactiviteiten doorgaans met een reguliere baan of met andere activiteiten. Maar hoewel de inzet van de alledaagse doener parttime is, wil dit niet zeggen dat de inzet op ad hoc- of op projectbasis is: alledaagse doeners zetten zich intensief en over langere periodes in. Hun actieve inzet en betrokkenheid wil na verloop van tijd nog wel eens een belangrijk onderdeel van hun leven en ook van hun identiteit worden. Dit heeft deels te maken met persoonlijke motivatie van alledaagse doeners om betrokken te raken of te blijven; het geeft voldoening om te zien dat dingen uitpakken zoals je het voor ogen had, het is leuk om samen te werken met mensen met wie je het goed kunt vinden en het boeken van successen en succesjes levert vaak waardering op van bewoners en professionals. Zo wordt ‘alledaags doen’ een bezigheid die meer betekent dan louter het oplossen van problemen in de wijk.

Alledaags doen in Rotterdam (1)

Bien woont al bijna 30 jaar in de wijk Pendrecht in Rotterdam. Ze heeft er twee kinderen opgevoed (nu dertigers, ze is zelf in de vijftig). Bien werkte enkele jaren geleden voor de lokale thuiszorg, maar daarmee is ze gestopt. Momenteel heeft ze een parttime arbeidscontract bij Charlois Welzijn. Ze ondersteunt daarvan gedeeltelijk de Bewoners Organisatie Pendrecht (gesubsidieerd door de gemeente), en Vitaal Pendrecht. In haar vrije tijd is ze de drijvende kracht achter ‘Pendrecht Universiteit’. Ze probeert mensen te mobiliseren om deel te nemen aan (de organisatie van) buurtinitiatieven die – zoals Bien zelf zegt – “leuk zijn, maar waar mensen ook wat van kunnen leren.” In de afgelopen jaren heeft Pendrecht het imago van een probleemwijk gekregen, en stukje bij beetje probeert Bien een meer positieve vibe te creëren in deze volksbuurt (tevens herstructureringswijk). Ze probeert mensen te laten zien en voelen dat Pendrecht een wijk is waar je trots op kunt zijn. Dit doet ze door interactie en wederzijds begrip tussen verschillende etnische groepen te creëren en door mensen te stimuleren en in staat te stellen om deel te nemen in (evt. de organisatie van) verschillende initiatieven. In het kader van ‘Vitaal Pendrecht’ zijn reeds veel activiteiten georganiseerd door en in samenwerking met lokale organisaties (scholen, sportverenigingen, migrantenorganisaties). Andere voorbeelden: een bezoek aan het Europees Parlement met dertig schoolkinderen uit de buurt, een terugkerende wielervedstrijd, sleetje rijden in de winter en een jaarlijkse Kerstactiviteit. Een aantal jaren geleden is de ‘Pendrecht Universiteit’ gestart. In het kader hiervan zijn avonden en activiteiten georganiseerd waar ideeën gedeeld en uitgewisseld konden worden over wat de wijk nodig heeft en hoe zij een (nog) fijnere of mooiere plek kan worden. In het concept van de Pendrecht Universiteit zijn de bewoners de ‘professoren’ en de professionals de ‘studenten’⁴⁰.

Een andere reden waarom alledaagse doeners vaak op een meer structurele basis betrokken zijn, is dat het in de praktijk simpelweg een hele poos duurt voordat je dingen voor elkaar krijgt. De (buurt)problemen zijn vaak complex en het is doorgaans lastig – of onmogelijk – om de grotere vraagstukken in de wijk in je eentje op te lossen. Zoals overheden zaken niet alleen voor elkaar krijgen, geldt dat ook voor de alledaagse doeners. Alledaagse doeners dienen zich over een langere periode te

focussen op een wijkvraagstuk en de hierbij betrokken partijen. Het bouwen van een stevig netwerk door de jaren heen is cruciaal om zaken voor elkaar te krijgen: regelmatig hebben alledaagse doeners lokale autoriteiten of andere institutionele actoren (corporaties, welzijn) nodig voor bijvoorbeeld *know how*, informatie, vergunningen en budgetten. Zo is het beïnvloeden van publieke besluitvorming of overheidsbeleid voor de alledaagse doener regelmatig noodzakelijk, maar altijd als een middel om een ander concreet doel te bereiken.

Alledaags doen in Rotterdam (2)

Hoewel ze de activiteiten altijd met anderen – bewoners, buurtorganisaties en professionals zoals de sociaal werker in Pendrecht – organiseert, is Bien al zo'n zes jaar lang de onbetwiste kracht achter Vitaal Pendrecht. In haar werk voor Vitaal Pendrecht combineert ze volharding met spontaniteit, en dat is succesvol gebleken. Ze is zich er van bewust dat betrokkenheid van de lokale overheid en politici goed is voor publiciteit, budget en netwerk. Bien nodigt dan ook vaak lokale politici uit voor activiteiten binnen Vitaal Pendrecht. En als ze komen, zorgt ze er voor dat ze zichtbaar zijn en een mooie plaats in het programma krijgen. Maar, en dat is erg belangrijk voor Bien, ze moeten ook niet te dominant worden. Activiteiten zijn altijd van en voor bewoners van Pendrecht, niet van de politici.

En natuurlijk gaan zaken niet altijd zoals gepland. Soms zijn projecten of activiteiten niet zo succesvol als gehoopt, maar dat hoort erbij: niet geschoten is altijd mis. Als je verschil wilt maken in de wijk kun je niet iedere slag winnen. Het gaat erom dat er uiteindelijk meer overwinningen dan verliezen te tellen zijn.⁴¹

De kans bestaat dat de alledaagse doeners langzaam maar zeker een deel gaan uitmaken van de 'democratische wijkelite', en één van de 'bekende gezichten' in het overlegcircuit worden. Vaak zullen lokale overheidsorganisaties de alledaagse doeners in de loop van de tijd beter leren kennen en het gebeurt regelmatig dat de doeners wordt gevraagd plaats te nemen in (ad hoc) beleidsadviescommissies en -wijkgroepen, of aan te schuiven bij de maandelijks wijktafel.

Op deze manier kunnen alledaagse doeners langzaam maar zeker veranderen in wijkexperts. Hoewel de meeste alledaagse doeners een zekere afstand houden tot 'de instituties' en niet uit zijn op een plek in bijvoorbeeld een commissie, is de institutionele trekkracht reëel en relatief groot; de alledaagse doeners staan toch meer in contact met de democratische instituties dan de meeste andere wijkbewoners. Institutionele actoren, werkprocessen en routines zijn alom tegenwoordig – zeker in herstructurerings- en aandachtswijken – en de status van wijkexpert is snel verworven. Soms gaat het goed, en voelt de alledaagse doener zich senang in beide 'rollen': zowel het doen als het praten gaan hem of haar goed af. *A little more conversation náást a little more action*. Vaak echter blijft de relatie tussen de doener en het vergadercircuit een moeizame, of houdt de alledaagse doener het na enkele bijeenkomsten voor gezien.

5.4 Projectentrekkers

We zullen nu nader ingaan op projectentrekkers. Zij zijn actief op ad hoc basis. Dat hebben ze gemeen met de in hoofdstuk 3 reeds kort genoemde Deense ‘everyday makers’: “It’s often a matter of getting involved in a concrete project, and then engaging oneself 100 percent in it for a short period, and then stop” (Bang & Sørensen, 2001: 152). Dat is precies wat de Nederlandse projectentrekkers lijken te doen: voor een korte tijd participeren en dan vaak weer iets anders gaan doen (wat meestal niet een nieuw buurtproject is). Waar alledaagse doeners zich focussen op meer dan één onderwerp of de hele wijk in ogenschouw nemen, richten projectentrekkers zich juist op één concreet onderwerp (bijvoorbeeld overvloedig zwerfvuil) of op één bepaalde locatie (bijvoorbeeld een straat of een buurtje). Het gaat erom relatief snel een concreet resultaat te bewerkstelligen in een soort ‘projectteam’ van buurtbewoners. Zoek een kleine groep van bewoners met eenzelfde idee, een gedeeld enthousiasme, of medebewoners die om wat voor reden dan ook mee willen helpen, en probeer samen een concreet en overzichtelijk project voor elkaar te boksen. In de praktijk is het vaak niet zo makkelijk, maar in essentie is dit waar het om gaat.

Projectentrekkers in Venray en Breda

Tamara woont in de wijk Brukske in Venray, een gemiddelde arbeiderswijk. Ze is een jonge moeder met drie kinderen en ze ergerde zich aan de vieze en onveilige staat waarin de lokale speeltuin zich bevond. Samen met twee andere vrouwen uit de buurt organiseerde Tamara een gesprek met de buurtmanager (werkzaam bij de gemeente Venray) over wat er gedaan zou kunnen worden. Een aantal aanpassingen werd gedaan door de gemeente: er kwam een nieuw speeltoestel en er kwam een hek om fietsers tegen te houden. Daarnaast brachten de drie vrouwen een groep van 14 burens bij elkaar en knapten de speeltuin op. Samen met gemeentewerkers vervingen ze de oude banken. Een aantal kinderen uit de buurt ging langs de deuren om resten verf op te halen en schilderde onder andere de banken in felle kleuren. De groenvoorzieningen rondom de speeltuin werden gesnoeid en de kinderen verzamelden afval en maakten samen met hun ouders de speeltuin schoon.

In de zomervakantie organiseerden Leo en een aantal van zijn burens een dag voor kinderen in zijn wijk; een arbeiderswijk in Breda waar veel ouders een vakantie voor hun kinderen niet kunnen betalen. Leo en zijn kleine groep vrijwilligers organiseerden een kermis op het plein voor de kerk. Het was een eendaags evenement met een springkussen, een draaimolen, voetbalspellen, schmink en suikerspinnen. Leo slaagde erin om een groot deel van het budget te laten komen van winkeliers in de omgeving.⁴²

Vergeleken met de initiatieven van alledaagse doeners zijn de initiatieven van projectentrekkers vaak een stuk kleinschaliger. Projectentrekkers doen geen grote of langdurige projecten; dat zou simpelweg te veel tijd kosten. Het gaat niet zozeer om grote visies of idealen, maar om bescheiden maar goede ideeën. Waar bij de alledaagse doener deze activiteit vaak een deel van de eigen identiteit is (of wordt), is dat bij de projectentrekker doorgaans niet het geval. Het betreft een tijdelijke activiteit en de projectentrekker is, meer dan de alledaagse doener, gedreven door het behalen van snelle en concrete resultaten. Net als alledaagse doeners is het voor projectentrekkers doorgaans een kwestie van samenwerking, zeker wanneer ze geen ervaring hebben met eerdere projecten. Maar de samenwerking is niet alleen van instrumenteel nut: over het algemeen doen burens of anderen uit de buurt juist (of tevens) mee omdat het simpelweg leuk of gezellig is om samen wat op poten te zetten.

Steeds gaat het om een bescheiden groep bewoners die tijdelijk, maar enthousiast, tijd en energie steekt in een project.

De projecten van de projectentrekker zijn vaak sterker verweven met het persoonlijke leven of de directe (leef)omgeving dan de initiatieven van alledaagse doeners. Projectentrekkers richten zich in hun projecten bijvoorbeeld op hun eigen straat, op de speeltuin vlakbij, of op de school van hun kinderen. De beweging, in de loop van de tijd, van projectentrekker naar alledaagse doener komt regelmatig voor. Een geslaagd project smaakt al gauw naar meer. En wanneer burens en/of professionals (denk aan een buurtregisseur, opbouwwerker, wijkcoördinator) zien dat iemand met succes een project heeft afgerond, ligt het voor de hand hem of haar te vragen nog eens mee te doen wanneer er zich een nieuw project of idee aandient. Maar vaak ook blijft het bij een enkel project, of houdt de projectentrekker het bij eens in de zoveel tijd alleen een project 'te doen' waarvan hij of zij vindt dat het echt 'past' bij zijn/haar leefstijl, hobby, interesse, baan of anderszins.

De typen zijn ideaaltypen, en verbeelden grofweg herkenbare 'gedrags- en attitudeprofielen' van hedendaags burgerschap in het stedelijke domein. Het is niet zo dat de typen burgerschap wederzijds uitsluitend zijn. Mensen kunnen in principe wijkexpert én alledaagse doener zijn. Maar: wij zijn een dergelijke combinatie niet heel vaak tegengekomen. Het lijkt erop dat de typen wijkexpert en alledaagse doener – beiden structureel op eigen wijze bij de wijkontwikkeling betrokken – elkaar toch niet zo heel goed verdragen.

Voor de typen onderin figuur 2 – de case-expert en de projectentrekker – lijkt het bovenstaande minder sterk te gelden. Wellicht heeft dat te maken met het ad hoc karakter van dergelijke initiatieven: het is relatief laagdrempelig om, naast andere activiteiten, 'een keer een projectje (mee) op te starten'. Zo zijn we bewoners tegengekomen die actief zijn in de wijkraad, én daarnaast participeerden in een straat- of buurtproject. En: als er iets 'in je achtertuin' speelt waarmee je het niet eens bent, dan ben je ook als doener eerder geneigd om in die actiegroep te participeren. Maar in het algemeen lijkt het zo te zijn, dat de 'doeners' niet zo snel 'van nature' voortrekkers zullen zijn in organisaties en initiatieven die zich intensief bezig houden met procedures, officiële besluitvormingsarena's en deliberatieve contexten. Diegenen die in de deliberatieve democratie – in op overleg gerichte contexten – als 'burgerdeskundigen' juist floreren, lijken weer niet zo snel geneigd voortrekkers te willen zijn in de doe-democratie.

6. Wat levert het op?

Wat is nu de ‘opbrengst’ – in de brede zin van het woord – van al die doeners en hun initiatieven en projecten? Op welke terreinen zijn deze bewoners nu actief en wat levert de inzet op in termen van concrete ‘producten’ en activiteiten? Deze vraag beantwoorden wij voor zowel de initiatieven van de alledaagse doeners als voor de buurt- en straatinitiatieven van de projectentrekkers (zie figuren 2 en 3 in hoofdstuk 5). Voor de buurt- en straatinitiatieven beantwoorden we ook de vragen wat dergelijke projecten opleveren in termen van sociale cohesie, en in termen van vaardigheden.

6.1 Aan de gang met buurtbudgetten

Zoals we in hoofdstuk 4 reeds zagen, stimuleren veel lokale overheden bewonersinitiatieven en zetten gemeenten op veel plaatsen stevig in op het faciliteren van bewoners die kleine leefbaarheidsprojecten willen opzetten (de projectentrekkers uit figuur 2). Wij kijken in deze paragraaf wat voor soorten initiatieven er in den lande opkomen.

De initiatieven die we hebben onderzocht zijn vooral gericht op het aanbrengen van kleinschalige, relatief eenvoudige verbeteringen in de buurt of wijk.⁴³ Steeds is het idee dat bewoners zaken zélf aanpakken en regelen, waarbij soms ondersteuning kan worden ingeroepen van professionals. Zoals te verwachten is, is inhoudelijk een enorme diversiteit aan projecten te zien. Zoveel verschillende bewoners, evenzoveel verschillende projecten, zo lijkt het. De projecten gaan van het plaatsen van bankjes, tot het houden van straatspeeldagen, en van het aanleggen van *jeu de boules* banen tot het organiseren van multiculturele wijkfeesten. Binnen die grote diversiteit brengen we hier aan de hand van de indeling van Winsemius et al. (2004: 40-43) – de fysieke inrichting, veiligheid, het onderwijs en de sociale infrastructuur – een inhoudelijke clustering aan.⁴⁴ Met de voorbeelden willen we een breed, empirisch geïnformeerd beeld geven van wat er zoal gebeurt in den lande. Wij streven niet naar een volledig en uitputtend overzicht van alle initiatieven, maar willen vooral zicht bieden op de verschillende soorten projecten die zich aandienen.

Wat de categorie ‘fysieke inrichting’ betreft, zijn de projecten in te delen in grofweg twee clusters: enerzijds projecten die zich richten op *aanzicht en (on)gemak*, anderzijds projecten die zich richten op het plaatsen van *objecten voor sport en spel*. Denk bij projecten gericht op het verbeteren van het aanzicht van een wijk aan het plaatsen van bloembakken, het opfleuren of schoonmaken van groenstroken, het plaatsen van picknicktafels, bankjes en prullenbakken. Bij sport en spel gaat het om bewoners die zich inzetten voor het regelen van bijvoorbeeld een voetbalkooi voor de jeugd of speeltoestellen voor de wat kleinere kinderen.

De projecten op het terrein van veiligheid zijn grofweg onder te verdelen in projecten op het gebied van *fysieke* veiligheid en op het gebied van *sociale* veiligheid. Onder fysieke veiligheid vallen bijvoorbeeld verkeersdrempels, een voetgangersbrug, of het plaatsen van rubberen tegels onder speeltoestellen. Bij sociale veiligheid is te denken aan het aanbrengen van verlichting in steegjes en brandgangen, of projecten in de trant van buurtvaders en buurtpreventie waar bewoners zelf een oogje in het zeil houden ter voorkoming van inbraken en vandalisme.

Rondom onderwijs zien we ook projecten; vaak rondom een specifieke *groep* of specifiek *thema*. Enkele voorbeelden: taalcursussen voor volwassenen die graag het Nederlands beter willen leren spreken of

lezen, sociale vaardigheids- of emotionele weerbaarheidstrainingen voor kinderen in de buurt en sportlessen voor kinderen om kennis te maken met diverse sporten. Maar ook computerles voor de minderbedeelden die zich geen officiële cursus kunnen veroorloven, muziekles of een kinderpersbureau waar kinderen samen een wijkkrant maken.

Op het thema 'sociale infrastructuur' worden zeer veel buurtinitiatieven ontplooid. De meeste van die initiatieven hebben een sterk *cohesie-element* in zich. Denk aan activiteiten waardoor buurtbewoners elkaar beter leren kennen, zoals buurtbarbecues, multiculturele wijkfeesten, straatspeeldagen. Een voorbeeld dat wat meer op een specifieke groep is gericht is een theehuis voor vrouwen. Daarnaast zijn er ook initiatieven die niet zozeer gericht zijn op cohesie, maar meer op *gedragsbeïnvloeding*. Een voorbeeld hiervan is het samen ontwikkelen van 'leefregels', of gedragsregels over hoe met elkaar om te gaan in de (publieke ruimten in) de buurt. Een ander voorbeeld is een project gericht op buurtbemiddeling door vrijwilligers.

Veel projecten vallen overigens in meerdere categorieën. Zo hebben fysieke projecten bijna altijd ook een sociale component – een voetbalkooi of een bankje gaat na plaatsing ook worden gebruikt – en een verkeersdrempel is 'fysiek', maar ook bedoeld voor de bevordering van de verkeersveiligheid. Op de sociale cohesiecomponent van dergelijke buurtinitiatieven gaan we in paragraaf 6.3 nader in. Hoewel we niet specifiek op zoek zijn gegaan naar patronen door de tijd heen, zijn in enkele expertbijeenkomsten die we hebben gehouden rondom de diverse aanpakken wel suggesties naar boven gekomen die we de lezer niet willen onthouden. Enkele van onze gesprekspartners zagen een verschuiving van eerst fysieke, naar later meer sociale projecten. Die zaken die bij bewoners het eerst in het oog springen zijn de fysieke onvolkomenheden en irritaties in de wijk; die worden bij de introductie van een bewonersbudget als eerste aangepakt. In de jaren daarna verschuift de aandacht dan weer wat richting meer sociale initiatieven. Sommige van onze gesprekspartners zagen een verschuiving, in de afgelopen jaren ingezet, van 'zorgen voor de wijk' naar 'zorgen voor elkaar' waarbij initiatieven rondom (mantel)zorg en 'elkaar een handje helpen' opkomen. Ook wees iemand op de seizoensgebondenheid van de initiatieven: wanneer je een buurtbudget beschikbaar stelt in de winter zie je meer kerstpakketten en schaatsactiviteiten; rond de zomer zie je meer buurtbarbecues en straatfeesten. De patronen klinken plausibel en zijn aangedragen door praktijkexperts.

6.2 Alledaagse doeners en hun initiatieven

De projecten uit de vorige paragraaf worden doorgaans opgezet en uitgevoerd door de eerdergenoemde projectentrekkers en hun kompanen (zie hoofdstuk 5). We kijken in deze paragraaf naar de initiatieven van de alledaagse doeners. Een belangrijk deel van de inzet van alledaagse doeners is gericht op het creëren van de context waarbinnen en de mogelijkheden waarmee andere bewoners en organisaties 'hun ding' kunnen doen. Daarnaast organiseren alledaagse doeners ook zélf, samen met een groepje bondgenoten, allerlei zaken. Het gaat vaak om de combinatie van enerzijds (als inmiddels 'ervaren doener') zélf zaken aanpakken en anderen ondersteunen en/of een context bieden waarin anderen kunnen excelleren: een versteviging van de lokale *civil society*.

In het eerdergenoemde voorbeeld van Vitaal Pendrecht zie je een dergelijke combinatie. De 'kerngroep' van alledaagse doeners in Vitaal Pendrecht organiseert zélf regelmatig wat en zet zaken in gang. Maar het initiatief is voor een deel ook 'inhoudsloos' als je kijkt naar concrete producten. Het initiatief is veeleer gericht op communicatie over en interactie binnen de wijk, en op samenwerking

met anderen (die dan de kar trekken, in hún initiatieven). Het gaat wat dat betreft ook om het organiseren van (politieke, ambtelijke en journalistieke) aandacht, ‘reuring’ (zo nu en dan) en dynamiek. Verder gaat het vooral ook om het ondersteunen – in organisatie, netwerk en vaardigheden – van anderen in de wijk om hen te laten excelleren in hún projecten en initiatieven, en om verbindingen te realiseren tussen bewoners(organisaties).

In januari 2005 is Vitaal Pendrecht officieel geregistreerd als een stichting, maar op de formele organisatie van Vitaal Pendrecht wil Bien liever niet de nadruk leggen. Wie of wat Vitaal Pendrecht is, dat moet onduidelijk blijven. “Het is meer een merknaam waar mensen zich aan kunnen verbinden”, aldus Bien. In de praktijk is het niet alleen een naam waar mensen zich actief mee verbinden, het is ook een naam waaronder enkele actieve bewoners – waaronder Bien Hofman en Gerard Boom – samen met het opbouwwerk, Rieks Westrik, verbindingen proberen te leggen tussen mensen en organisaties in de wijk. Dit doet Vitaal Pendrecht zo concreet mogelijk: door samen met anderen activiteiten te organiseren voor mensen uit de wijk. Soms ligt het initiatief voor een activiteit bij Vitaal Pendrecht en soms bij andere clubs in de wijk.

Vitaal Pendrecht heeft in de loop der jaren heel wat georganiseerd, en zijn er veel allianties aangegaan met andere actieve bewonersgroepen en professionals in Pendrecht. Zo heeft Vitaal Pendrecht met de Stichting Wielersport Promotie Rotterdam een wielerronde en zomerfeest georganiseerd, en is er een website waarop Vitaal Pendrecht op een aansprekende wijze de alledaagse gebeurtenissen in Pendrecht en de activiteiten van Vitaal Pendrecht tracht weer te geven. De website is tevens een bescheiden ‘portal’ naar de websites van andere netwerken en organisaties in Pendrecht, waaronder het Winkelcentrum Pendrecht, kerken, woningcorporaties, deelgemeente Charlois, programma ‘Pendrecht Zet Door’ en Thuis Op Straat. Er is samen met de basisscholen in Pendrecht, het Turks Huis en het Educatief Centrum Pendrecht een ‘kinderdeelraad’ samengesteld, met kindervertegenwoordigers die hun wensen persoonlijk mochten doorgeven aan (destijds) burgemeester Opstelten. Met onder meer TOS (Thuis op Straat) heeft Vitaal Pendrecht een grote feesttent geregeld op Plein 1953, onder de winterse naam ‘Het Ijspaais’. Een hele week lang werden in de tent activiteiten georganiseerd door en voor bewoners – dans, een kindercircus, toneel, en in het bijzonder samen ‘multiculti’ eten bleken grote trekkers. Een van de meest recente initiatieven in Pendrecht is de ‘Pendrecht Universiteit’, een ‘omgekeerde universiteit’. Onder die noemer wordt onder meer geëxperimenteerd met ‘colleges van bewoners’: bewoners vertellen aan professionals in de wijk en beleidsmakers wat er speelt en dient te gebeuren in de wijk, in plaats van andersom.

Een ander voorbeeld – met weer een heel andere insteek – is dat van de Buurtontwikkelingsmaatschappij Regentes Valkenbos (BOM ReVa) in Den Haag. De geschiedenis van de BOM ReVa is uitgebreid opgetekend in de casestudy van Hendriks en Tops uit 2002 (oorspronkelijk verschenen onder de titel ‘Het sloeg in als een BOM’: Hendriks & Tops, 2002). De begin jaren 90 opgerichte BOM had een dubbele doelstelling; ze wilde zich zowel richten op ‘fysiek’ beheer (in actueel jargon: de buurt schoon, heel en veilig houden), als op de (her)ontwikkeling van locaties in de buurt. De activiteiten van de BOM ReVa zijn globaal onder te verdelen in ‘buurtbeheerprojecten’ en ‘buurtontwikkelingsprojecten’. Deze casus laat zien dat alledaagse doeners ook fysieke en ‘grote’ projecten kunnen realiseren, waar velen niet in eerste instantie aan denken bij de term ‘bewonersinitiatief’. Zo is de BOM ReVa onder meer verantwoordelijk voor de ontwikkeling van een tennispark in de wijk en voor de herontwikkeling van een oud schoolgebouw (de Van Merlenschool) tot vier woonappartementen en drie bedrijfsruimten. In navolging van het schoolgebouw slaagt de BOM ReVa erin nog een ander markant gebouw voor de buurt te behouden: het gebouw waarin het noodlijdende zwembad De Regentes vanouds is gevestigd wordt een theater met een café (overigens niet beheerd door de BOM ReVa zelf).

De BOM ReVa is een voorbeeld van een bewonersinitiatief dat professioneel en bedrijfsmatig wordt aangepakt. De BOM heeft een directeur – lange tijd was dat Arie Schagen, sinds 2004 is dat Henk Daalmeijer –, een bestuur (bestaande uit vrijwilligers uit de buurt) en enkele tientallen medewerkers. De combinatie van buurtontwikkeling en buurtbeheer is wat de BOM ReVa bijzonder maakt en soliditeit geeft. De financiële basis waarop de BOM enkele tientallen mensen in dienst kan houden, wordt vooral geleverd door het buurtbeheerwerk. Dit soort werk (straten vegen, pleinen onderhouden, graffiti en hondenpoep verwijderen) heeft de gemeente Den Haag indertijd afgestoten naar de buurtbeheerbedrijven. Overigens trekt de BOM ReVa sinds enkele jaren samen op met de buurtbeheer- en ontwikkelingsmaatschappij uit de naastgelegen Zeeheldenbuurt en heeft de BOM besloten zich minder afhankelijk te maken van subsidies van de gemeente voor de beheeractiviteiten. Zie voor meer achtergronden Van de Wijdeven et al. (2006).

6.3 Versteving van sociale cohesie?

Overheden en instanties stimuleren bewonersinitiatieven doorgaans met de verwachting dat dergelijke initiatieven bijdragen aan het versterken van de sociale cohesie in de buurt. Bewoners zouden elkaar beter leren kennen naar aanleiding van activiteiten en projecten in de buurt. In hoeverre is dit het geval? Wat leveren bewonersprojecten op aan sociale verbindingen tussen bewoners? We hebben onderzoek gedaan naar het effect van met name de wat kleinere bewonersprojecten, opgezet en uitgevoerd door de projectentrekkers (zie figuren 2 en 3 in hoofdstuk 5). De uitspraken hieronder hebben dus ook alleen betrekking op dergelijke initiatieven en niet zozeer op de wat grotere en langer durende initiatieven van de alledaagse doeners.

Uit onderzoek naar bewonersinitiatieven in het kader van het Kan wél!-project blijkt dat er een verschil te zien is tussen wat we noemen ‘verbindingen in de projecten’ en ‘verbindingen door de projecten’.⁴⁵ Bij verbindingen in de projecten gaat het over de organisatie en de voorbereiding van het project – de verbindingen zijn tussen de personen betrokken in de organisatie zoals de projectentrekker (die doorgaans het initiatief neemt) en de medeorganisatoren. Bij verbindingen door de projecten gaat het over verbindingen die ontstaan door de uitvoering van het project – gericht op de doelgroep van een project. Soms is het totstandkomen van contact tussen buurtbewoners een bewust oogmerk van een bewonersinitiatief en soms een neveneffect. In het eerste geval organiseren bewoners activiteiten of een project voor bijvoorbeeld kinderen, ouderen of andere bewoners – zoals een ‘straatspeeldag’ of een theehuis – met de bedoeling buurtbewoners met elkaar in contact te brengen. De tweede situatie – verbindingen als neveneffect van een project – doet zich voor als bewoners bijvoorbeeld een fysieke verbetering in de buurt aanbrengen, zoals het opknappen van een speeltuin, waarmee uiteindelijk, op indirecte wijze, ontmoetingen in de publieke ruimte gestimuleerd worden.

Een korte toelichting. *Kan wél! is een project waarin bewoners zelf aan de slag gaan in hun eigen wijk. In het kort: de aanpak gaat uit van de kennis en capaciteiten van bewoners die zelf met ideeën komen om hun wijk of buurt te verbeteren en hun ideeën ook zelf uitvoeren, met ondersteuning van een buurtcoach. Initiatiefnemer van Kan wél! is Bewonersplatform LSA, Landelijk Samenwerkingsverband Aandachtswijken. Landelijk werkt het LSA samen met de vereniging van woningcorporaties Aedes en op lokaal niveau wordt samengewerkt met woningcorporaties, gemeenten en bewonersorganisaties die de lokale projecten financieren.*⁴⁶

Opvallend is dat de initiatiefnemer van een project doorgaans weinig nieuwe mensen leert kennen in de organisatie van het project. Vaak verzetten de initiatiefnemers zelf het meeste werk in de voorbereiding en organisatie van projecten. Wanneer ze andere mensen bij de organisatie betrekken dan houden ze de kring van betrokkenen doorgaans klein. Het ‘kernteam’ bestaat vaak uit niet meer dan vier personen. De projectentrekkers benaderen doorgaans vooral vrienden, familie of burens waarmee ze reeds een hechte band hebben. Dit is vaak een bewuste keuze: ze weten wat ze van elkaar kunnen verwachten, dat afspraken worden nagekomen, dat ze elkaar goed aanvullen, dat ze elkaar niet veel hoeven uit te leggen en dat ze over veel zaken hetzelfde denken en op één ‘golflengte’ zitten.⁴⁷ Dit zijn voor de betrokkenen belangrijke (rand)voorwaarden om het project met plezier op poten te zetten, zeker als de realisatie van het idee een wat langere adem vergt. Ook de mensen die door de projectentrekker bij de organisatie worden betrokken kennen elkaar vaak al; zij zijn met elkaar bevriend of zijn al eerder door de projectentrekker aan elkaar voorgesteld.

*“Het hele project is voorbereid door zo’n zes personen. Meer vanuit de vriendengroep eigenlijk. Je zoekt vaak bekenden op als je hulp nodig hebt, dat gaat automatisch. Je moet mensen hebben waarvan je op aan kunt.”
(Citaat van bewoner actief in buurtprojecten)*

Let wel: dit is geen wetmatigheid, het gebeurt zeker wel dat er in projecten nieuwe gezichten bij de organisatie worden betrokken, maar dit is duidelijk niet het dominante patroon dat we zien. Kortom: van de aanwas van sociale verbindingen in het project is doorgaans niet bijzonder veel te verwachten, er is veeleer sprake van een versteviging van reeds bestaande verbanden.

Meer nieuwe verbindingen ontstaan er door de projecten: tussen mensen die participeren als doelgroep van het project. Het gaat dan niet om de voorbereidings- en organisatiefase van een project, maar om de fase waarin het project zijn beslag heeft gekregen. Zo kan – om een voorbeeld te geven – een multicultureel buurtfeest georganiseerd zijn door een kleine groep bewoners, maar aan het feest zelf kunnen meer dan 100 mensen deelnemen.

Van belang voor het ontstaan van nieuwe verbindingen door een project, is de wijze waarop een buurtinitiatief onder de aandacht wordt gebracht bij de buurtbewoners. Zo lukt het regelmatig – afhankelijk of een project bedoeld is voor een straat, of voor een hele buurt – om met een project tussen de 60 en 200 bewoners bij elkaar te brengen. Concrete voorbeelden hiervan: een initiatief waar buurtbewoners bloembakken konden komen vullen ter opfleuring van de wijk; een informatiedag over het leven van blinden in de wijk en bijeenkomsten speciaal voor de oudere bewoners in de wijk. Doorgaans leidt een openingsmoment – waarop het resultaat van een project aan de buurtgenoten wordt getoond – relatief gemakkelijk tot nieuwe ontmoetingen. Denk bijvoorbeeld aan de opening van een nieuw opgeknapt speeltuin of een multicultureel vrouwenhuis in de buurt. De bezoekers/deelnemers leren op dergelijke momenten nieuwe gezichten kennen en dat geldt overigens ook voor de organisatoren van het initiatief. Zulke openingsdagen, waarop een oploopje wordt georganiseerd, geven overigens ook nog wat gespreksstof in de buurt in de dagen erna.

“Ik heb zelf zeker wel nieuwe mensen leren kennen, ik denk zo’n 20 mensen, maar dat betekent niet dat we nu bij elkaar op visite gaan ofzo...”

“Mensen groeten elkaar meer op straat nu en meer mensen kennen elkaar van gezicht.”

(Citaten van bewoners actief in buurtprojecten)

Naar aanleiding van dergelijke projecten zie je vaak een (bescheiden) ervaring van bestaande contacten in de buurt. Bewoners herkennen elkaar op straat wat makkelijker, zeggen elkaar dan wat sneller gedag en maken vervolgens ook wat makkelijker een praatje. Veel verder gaan de contacten doorgaans niet, maar er is wel degelijk iets veranderd. Het project heeft de drempel verlaagd voor bewoners om met elkaar in contact te treden. Mensen kennen elkaar natuurlijk niet meteen heel goed naar aanleiding van een eerste ontmoeting, maar ze zijn daarna geen onbekenden meer voor elkaar. Bewoners kunnen elkaar nu – letterlijk en figuurlijk – wat beter plaatsen (‘die en die woont daar en daar’, ‘die werkt daar en daar’), wat een gevoel van vertrouwdheid kan geven. Dergelijke buurt- en straatprojecten hebben de potentie om van onbekenden ‘vertrouwde vreemden’ (Jacobs, 1961; VROM-raad 2006: 65-69) te maken, of om – in andere woorden – een vorm van ‘publieke familiariteit’ (Blokland-Potters, 1998: 187-198) tussen wijkbewoners te bewerkstelligen.⁴⁸ Regelmatig ook worden de initiatiefnemers van dergelijke buurtprojecten ook later nog aangesproken door medebuurtbewoners die hen bedanken of complimenteren met het project.

6.4 Wat doeners kunnen (leren)

Bewonersinitiatieven kunnen niet alleen bijdragen aan de sociale binding, maar door het participeren in concrete buurtinitiatieven kunnen bewoners tevens ervaren dat zij zelf verschil kunnen maken voor hun wijk, worden bewoners zich (meer) bewust van hun talenten en neemt het gevoel van eigenwaarde in potentie toe.

Wanneer we (in het kader van Kan wél!) vragen wat je als initiatiefnemer van dergelijke buurtprojecten nou goed moet kunnen, geven de meeste initiatiefnemers aan dat ze goed zijn (geworden) in ‘regelen en organiseren’. Ook hebben ze vaak naar eigen zeggen een aardig netwerk opgebouwd, weten ze andere mensen te enthousiasmeren en zijn ze ‘gepast brutaal’. In het gunstigste geval vormen ze een levende illustratie van een ‘Kan wél!’-cultuur in de buurt (wil je als gewone buurtbewoner iets verbeteren: het Kan wél!).

Bewoners geven aan dat zij in het participeren in de doe-democratie veel nieuwe vaardigheden leren. Sommige bewoners hebben in de democratie van het doen geleerd dat timing belangrijk is, anderen noemen het belang van een goede voorbereiding. In weer andere gevallen noemen de bewoners zeer specifieke kennis die ze hebben opgedaan. Bijvoorbeeld hoe je een stichting opricht, hoe je een subsidieaanvraag schrijft, hoe je een manifestatie of een workshop organiseert, hoe je flyers of een website maakt, sponsors werft, een stappenplan maakt of een begroting opstelt. Ook zeggen bewoners dat ze nu eerder in contact durven/kunnen treden met gemeentelijke en andere instanties. Bewoners kregen hierdoor een positiever zelfbeeld en vonden dat ze meer kunnen dan ze vooraf hadden gedacht.

Naast praktische vaardigheden ontwikkelen bewoners ook meer ‘democratische vaardigheden’, zoals het zoeken naar win-win opties samen met andere stakeholders – de doe-democratie is een ‘leerschool

voor actief burgerschap' die door de dominante aandacht voor de vergaderdemocratie nog al te vaak en ten onrechte over het hoofd wordt gezien. Bewoners kunnen bijvoorbeeld aan den lijve ontdekken dat het helpt om bij projecten als het aanleggen van een speeltuin of trapveldje, eerst te gaan luisteren naar, praten en overleggen met omwonenden. In bijvoorbeeld de Bredase Lusten en Lasten/ Bewoners Heuvel aan Zet-aanpak, waar buurtbewoners uit verschillende ideeën mochten kiezen, hebben bewoners ervaren dat het belangrijk is om bij medebewoners steun te zoeken en 'draagvlak' te ontwikkelen voor hun idee.

Verder zie je dat – hoewel de wijk een slecht imago heeft – bewoners zélf door het initiatief een positief beeld hebben gekregen of zich bevestigd zien in hun eigen waardering voor hun wijk.

6.5 De relatie met instanties in de wijk

Voor veel bewonersinitiatieven moeten de initiatiefnemers overleggen met de gemeente of met de professionals en instellingen in de wijk. Volgens een groot aantal deelnemende bewoners dat actief is in het kader van Kan wél! heeft het ertoe geleid dat gemeenten, corporaties en andere instanties in de wijk hen serieuzer nemen. In een enkel geval hebben de betrokkenen zelfs het idee dat de instantie(s) door het project beter zijn gaan communiceren met bewoners. Voor bewoners is vooral van belang dat instanties niet alleen praten, maar ook luisteren, en – niet te vergeten – daadwerkelijk actie ondernemen.

Opvallend is dat de bewoners op dit punt vooral een positievere indruk kregen van de woningcorporaties. Dit gold niet voor het beeld van de gemeente. Bewoners deden in hun projecten doorgaans weinig positieve ervaringen op met gemeentelijke procedures en medewerkers. In de gevallen waar de contacten met de gemeente soepel of zelfs uitstekend verliepen bleek het (daarvoor reeds aanwezige) negatieve beeld van de gemeente hardnekkig en werd de positieve ervaring vaak als een 'uitzondering' gezien. Een deel van de bewoners merkte op dat ook het contact met de welzijnsinstellingen en wijkverenigingen nauwelijks is verbeterd in de loop van het project. Een ander deel is juist wél van mening dat de relatie met de wijkvereniging en soms ook de welzijnsinstelling beter is geworden door het project.

Verder hebben actieve bewoners regelmatig een voorbeeldfunctie voor anderen. Zij inspireren andere bewoners om hun capaciteiten voor de buurt aan te wenden. Uit het onderzoek naar Kan wél! blijkt dat initiatiefnemers die een grote groep bewoners uit de buurt of wijk uitnodigden om aan een activiteit mee te doen of een opening bij te wonen, dikwijls van bezoekers hoorden dat zij ook iets dergelijks voor de wijk zouden willen organiseren. In veel gevallen blijft het bij goede voornemens, maar in een aantal gevallen zijn er daadwerkelijk nieuwe initiatieven uit voortgekomen.

Kortom, bewonersparticipatie die bewoners stimuleert om ideeën voor de verbetering van hun wijk in actie om te zetten, heeft volgens nauw betrokkenen (bewoners en professionals) een gunstige invloed op buurt of wijk. Bewoners voelen zich meer met de buurt en buurtbewoners verbonden en ervaren dat zij met een duwtje of een steuntje in de rug zelf verschil kunnen maken voor hun buurt of wijk.

7. Voorwaarden en benodigdheden voor doen

In de eerdergenoemde casestudy van Hendriks en Tops uit 2002, over de werking van de Haagse Buurtontwikkelingsmaatschappij Regentes Valkenbos, is het reeds naar voren gekomen: alledaagse doeners hebben bewegingsruimte en politieke (of ambtelijke) rugdekking nodig om zaken voor elkaar te krijgen. Ook is een zeker gedeeld gevoel van urgentie van wezenlijk belang om de initiatieven op tempo te houden. De afgelopen jaren hebben we – deels voortbouwend op de BOM ReVa-casus – in diverse onderzoeken, samen met (oud)collega's als Rodney Weterings, Pieter Tops, Eefke Cornelissen, Casper Geurtz en Mirjan Oude Vrielink, veel extra kennis verzameld over wat 'doeners' drijft en wat hun initiatieven in gang houdt.⁴⁹ De bevindingen worden hieronder in beknopte vorm besproken.

We gaan eerst in op elementen die essentieel zijn voor het slagen van zowel de (wat omvangrijkere) initiatieven van de alledaagse doeners als de (doorgaans wat kleinere) initiatieven van de projectentrekkers. Daarna gaan we afzonderlijk in beide typen.

7.1 Bewegingsruimte, samenwerking in de uitvoering en aandacht

Wezenlijk voor het slagen van de initiatieven van zowel de projectentrekker als van de alledaags doener zijn (1) bewegingsruimte en (2) assistentie van of samenwerking met anderen in de opzet en uitvoering. Niet per se noodzakelijk voor het slagen, maar wel degelijk belangrijk is een derde element: aandacht van anderen voor de initiatieven.

Om met het eerste punt te beginnen: om zaken voor elkaar te krijgen is bewegingsruimte voor de initiatiefnemer cruciaal; laat doeners vooral doen.⁵⁰ Regels en procedures hebben doorgaans geen erg vitaliserende werking op doeners en hun projecten. Tops en Hendriks (2002) wijzen er terecht op dat een gevechtje met de gemeentelijke (of andersoortige) bureaucratie op zijn tijd ook energie kan geven (mits het gevecht gewonnen wordt natuurlijk). Maar dat moet niet te vaak voorkomen en ook niet te lang duren. Enige vorm van overleg en afstemming rondom het doen is natuurlijk prima (en ook noodzakelijk), maar een teveel aan overleg met bijvoorbeeld de gemeente en constante afstemming over procedures is uiteindelijk dodelijk voor het tempo – en vaak ook voor het humeur van de doeners.⁵¹

Het tweede element dat wezenlijk is voor succes van de initiatieven, is samenwerking in de opzet en uitvoering van initiatieven en projecten. Zoals gezegd: doeners kunnen het doorgaans niet alleen. En ze willen het vaak ook niet. Iets samen op poten zetten is praktisch – je kunt niet alles zelf, maak vooral ook gebruik van de expertise van anderen (ook van professionals) – en het is ook 'gewoon leuk' om ergens samen voor te gaan (zie het vorige hoofdstuk). Dat wil overigens niet zeggen dat de bewoners in de projecten en initiatieven door professionals ook meteen als 'collectieven' benaderd dienen te worden. Waar veel opbouwwerk gericht is op (doel)groepen, is in het stimuleren van 'doe-democraten' wellicht een op individuen gerichte benadering meer passend. De kracht en logica van doeprojecten is dat er één of enkele voortrekkers zijn. Deze kartrekkers zorgen voor de energie en vaart in de initiatieven en zijn voor 'externen' een natuurlijk aanspreekpunt.

De voortrekkers werken vanuit een soort informele leiderschapsstijl, waarbij leiderschap gevormd en bevestigd wordt door het inspireren en meekrijgen van anderen en door te laten zien dat zaken voor

elkaar worden gebokst. Dat leiderschap zal echter niet snel openlijk geclaimd worden: dat druist in tegen de logica van het ‘samen zaken voor elkaar krijgen’. Het trekt ook energie weg bij anderen, doordat het daarmee niet het gezamenlijke project, maar het project van een enkeling wordt. Kortom: het gaat om ‘samen’, maar binnen dat samen is er wel degelijk een ‘eerste onder de gelijken’. Overigens: de toewijding en motivatie van de initiatiefnemers is een kracht, maar ook een kwetsbaarheid van de doe-initiatieven. Wanneer de initiatiefnemer er bijvoorbeeld mee stopt is er een grote kans dat dit het begin van het einde van het project of initiatief inluidt. Een derde belangrijk element is aandacht. Aandacht is een belangrijke brandstof voor nagenoeg alle vrijwilligers – en dus ook voor de ‘doeners’. Het gaat dan om aandacht en waardering voor de initiatieven en voor de inzet.⁵² Aandacht van de (lokale) media, maar zeker ook (en dat is lichtelijk paradoxaal) van ‘de instituties’: bestuurders, politici, professionals. Een gevoel van waardering is goed voor het moreel van de betrokkenen. Het gaat dan bijvoorbeeld om relatief eenvoudige zaken als ‘je gezicht laten zien’ op betekenisvolle bijeenkomsten of een persoonlijk e-mailtje wanneer er een (bescheiden) succes is behaald. Gepaste aandacht – op de momenten dat het er toe doet – is hierbij de kern; in welk vorm dat is gegoten is context- en persoonsgebonden. Veel doeners (zie het voorbeeld van Vitaal Pendrecht) zijn er overigens erg bedreven in om de aandacht zelf te regelen.

7.2 Sense of urgency en politiek-bestuurlijke back-up

Laten we vervolgens wat specifiekere kijken naar de alledaagse doeners. Wat maakt het dat hun initiatieven van de grond komen? Vooraleerst is een behoorlijke mate van maatschappelijke druk cruciaal om een initiatief op te starten en aan de gang te houden. Er moet een *sense of urgency* zijn dat zaken meer dan ad hoc en *piecemeal* moeten veranderen – bijvoorbeeld een breed gedeeld gevoel dat de buurt snel achteruit gaat. Om ervoor te zorgen dat betrokkenen ook echt de urgentie van de situatie voelen, kan een latent aanwezige urgentie opnieuw ‘geconstrueerd’ worden. Het scherp verwoorden van wat er aan de hand is en waarom het zo belangrijk is om ergens de schouders onder te zetten, wil wel eens helpen. Dit kan de alledaagse doener zelf doen, maar ook iemand anders. Als gevolg van drastische veranderingen in de bewonerssamenstelling en het steeds in de media terugkerende negatieve imago voelden in Pendrecht – zie voorbeeld uit het vorige hoofdstuk – zowel bewoners als lokale politici en professionals de noodzaak om iets te gaan doen. En bij de oprichting van de Buurtontwikkelingsmaatschappij BOM ReVa in Den Haag was er bijvoorbeeld een gedeelde beleving dat de buurt achteruit aan het gaan was. Deze ‘maatschappelijke druk’ helpt bij het handhaven van een hoog actietempo. Om mensen te motiveren en activeren helpt het tevens als er een gedeelde visie is: een verhaal dat duidelijk maakt waarom een initiatief waardevol is en dat betekenis geeft aan de participanten. Een krachtig beeld of gedeelde visie kan dan soms sterker zijn dan (nogmaals) praten over hoe slecht het gaat in de wijk. Alledaagse doeners hebben soms hulp of ‘rugdekking’ nodig van iemand in de lokale overheid met een zekere positionele macht (Hendriks & Tops, 2002; Weterings & Tops, 2002). Deze persoon is een soort *mecenas*, een beschermer of supporter op gepaste afstand, die door- en voortgang van het proces verzekert en zorgt dat de alledaagse doener zich kan focussen op het initiatief. Zo nu en dan kan de betreffende rugdekker achter het initiatief gaan staan als het (in de politiek of in de media) onder vuur ligt, of kan hij/zij een *bypass* organiseren langs de bureaucratie heen om de vaart erin te houden (met medewerking van een wethouder kunnen procedures soms sneller gaan dan wellicht gedacht).

Zo was bijvoorbeeld in het geval van de Buurt Ontwikkeling Maatschappij BOM ReVa de steun van wethouder Noordanus van cruciaal belang voor de effectiviteit. En zonder snel en adequaat handelen van de wethouder zelf was een van de meest opvallende projecten van de BOM – het tennisterrein in de wijk – er hoogstwaarschijnlijk niet gekomen. In het geval van Vitaal Pendrecht was in het begin stadsdeelbestuurder (daarna wethouder) Schrijer persoonlijk betrokken. Later raakten ook andere stadsdeelbestuurders betrokken en garandeerden ze *back-up* voor Vitaal Pendrecht.

Alledaagse doeners mogen dan hun betrokkenheid als een levenswerk ervaren; in buurten waar veel gedaan moet worden is het werk nooit klaar. Het is lastig om te stoppen, zeker wanneer vragen en verzoeken van andere buurtbewoners binnen blijven komen. Soms gaan alledaagse doeners te lang door en maken ze geen ruimte voor nieuwe gezichten en nieuwe energie. Een initiatief of een organisatie wordt dan statisch en geïnstitutionaliseerd en wellicht worden zelfs (hoewel niet bewust) nieuwe mensen of groepen uitgesloten van deelname. Ook te veel afhankelijkheid van overheidsgeld is riskant wanneer de politiek of bestuurlijke wind keert; kleine gevechten met de bureaucratie kunnen vitaliserend werken (Hendriks & Tops, 2002) – overwinningen versterken –, maar als budgetten gekort worden zal een groot deel van de energie wegvloeien door onderhandelingen met de bureaucratie (zie de BOM ReVa casus: Van de Wijdeven et al., 2006) of het project komt simpelweg tot een einde.

7.3 Een gedeeld idee en professionals die ‘er zijn’

We zagen dat bij de initiatieven van de alledaagse doeners een aanzienlijke *sense of urgency* van belang is om de boel aan de gang te krijgen en houden. Dit geldt niet voor de wat kleinschaliger projecten van de projectentrekkers. Hierbij gaat het doorgaans over een gedeeld, overzichtelijk en concreet idee(tje). Het schetsen van een beeld van het voor ogen staande eindresultaat helpt de projectentrekker om een kleine groep bewoners te inspireren om aan het project deel te nemen; om er gezamenlijk ‘voor te gaan’ en de schouders er onder te zetten. Zoals gezegd: er hoeft niet per se een heel zwaar en serieus probleem of vraagstuk te spelen, het mogen kleine irritaties zijn of juist ook ‘gewoon leuke ideeën’.

Enige extra ondersteuning van professionals kan soms van pas komen. Het gaat dan niet alleen om ambtenaren die meehelpen bij bijvoorbeeld het verkrijgen van een vergunning, maar ook om professionals op straat, zoals opbouwwerkers en buurtregisseurs. Zij kennen de logica van kleine projecten (vaak hebben ze zelf verschillende projecten getrokken) en kunnen onervaren projectentrekkers ondersteunen in de opstartfase, of ze uit de brand helpen als het project vastloopt. In die ondersteuning is het vertrekpunt de belevingswereld van de bewoner/initiatiefnemer: het gaat om zijn/haar idee en de manier waarop hij of zij dat idee graag wil verwezenlijken. Niet alle ideeën zijn meteen vanaf het begin even goed doordacht en uitgekristalliseerd; enige ‘bijsturing’ kan dan wenselijk zijn. Uit de interviews die we met ondersteunende professionals van Kan wél! hielden, komt naar voren dat zij in een dergelijke situatie open vragen stellen aan de initiatiefnemers, waardoor zij zelf inzien op welke punten de plannen niet uitvoerbaar zijn.

Door steeds open vragen te stellen ontstaat in de interactie tussen professional projectentrekker doorgaans al snel een beeld van wat haalbaar (en betaalbaar) is. En wat wezenlijk is: via de ‘open-vragenaanpak’ blijven bewoners het ook als hún idee beschouwen; hún verhaal staat voorop en wordt

zo min mogelijk ingekleurd door de aannames en ideeën van de professional. In de uitvoeringsfase kunnen professionals op diverse manieren ondersteuning bieden: als klankbord/praatpaal, als ‘verbinder’ van bewoners en (bewoners)instanties in de wijk of als ‘breekijzer’ wanneer bewoners niet zelf toegang kunnen krijgen tot instanties die nodig zijn voor het realiseren van hun project. Soms ook kan de professional helpen om wat lokale (media)aandacht voor een project te krijgen. Waar de initiatieven van de alledaagse doeners soms directe politieke en/of ambtelijke rugdekking nodig hebben, is dit doorgaans niet nodig bij de wat kleinschaliger initiatieven van de projectentekkers. Vaak volstaat een interventie van de specifieke professional die het initiatief ondersteunt. De ‘rugdekking’ van ondersteunende professionals ligt meer op het vlak van *empowerment*. Door bewoners op de juiste momenten vertrouwen te geven in het eigen kunnen en als breekijzer te fungeren wanneer bewoners niet zelf toegang kunnen krijgen tot instanties die nodig zijn voor het realiseren van het project. Op cruciale momenten kan het ook helpen dat een wijkambtenaar bijspringt.

Een aardig voorbeeld hierbij is de Deventer wijkaanpak. Daar wordt in elke wijk gewerkt met een wijkkoppel bestaand uit een opbouwwerker en een wijkambtenaar. De opbouwwerker is doorgaans wat meer gericht op en actief in de wijk; de wijkambtenaar heeft aandacht voor de contacten met de gemeente en andere instanties en zorgt ervoor dat initiatieven niet ‘stuklopen’ op de gemeentelijke bureaucratie. Mocht het alsnog dreigen stuk te lopen (en de oorzaak ligt niet bij de bewoner zelf) dat kan eventueel worden ‘opgeschaald’ en is er politiek-bestuurlijke rugdekking van de wijkwethouder (zie meer uitgebreid: Oude Vrielink & Van de Wijdeven, 2008b).

In de ondersteuning van de bewonersprojecten is ‘er zijn’ voor bewoners de kern (Oude Vrielink & Van de Wijdeven, 2008a). En wel in twee betekenissen van de term. Ten eerste gaat het om een nabijheid in de zin van ‘presentie’: professionals dienen er op belangrijke momenten voor de bewoner te zijn – bijvoorbeeld als het project vastloopt in de uitvoering of bij een openingsmoment om samen het succes te vieren. Een dergelijke aanwezigheid maakt het voor bewoners drempelverlagend om met ideeën te komen en omgekeerd maakt het aanwezig zijn in de wijk het voor de professionals makkelijker om te zien wat onder bewoners leeft en ze te enthousiasmeren om er werk van te maken. Je kunt er ook ‘zijn’ op afstand: namelijk door bereikbaar te zijn via e-mail of telefonisch. Het is niet een u-vraagt-wij-draaien houding, waarin de professional een ‘loopjongen’ is van de bewoner. Het gaat veeleer om een basishouding van welwillendheid om mee te denken en daarvoor ook makkelijk toegankelijk en benaderbaar te zijn.

Ten tweede gaat het om een persoonlijke invulling van ‘er zijn’: gemeente aandacht voor en échte interesse in de bewoner en zijn initiatief. Deze persoonlijke betrokkenheid blijkt veel bewoners te motiveren om zich in te spannen voor hun wijk en ook op de lastige momenten hun initiatief door te zetten. En hier geldt een zekere wederkerigheid: doorgaans krijgt men er als professional ook waardering voor terug.

7.4 Uitgelicht: afstand en nabijheid

Het ondersteunen van initiatieven van projectentrekkers vraagt om een – in eerste instantie wat paradoxaal lijkende – combinatie van afstand én nabijheid. (Oude Vrielink & Van de Wijdeven, 2008a). Het gaat om afstand tussen 1) de professional en de initiatiefnemer en 2) de professional en de reguliere instanties in de wijk. De nabijheid heeft vooral op de eerste relatie betrekking en betreft het hierboven behandelde ‘er zijn’ voor de projectentrekker. Maar een zekere afstand is ook wenselijk. Hoewel professionals en instanties in de wijk vaak geneigd zijn in het contact met bewoners de regie te voeren, is het juist van groot belang dat bewoners aan het roer blijven staan. Het initiatief dient absoluut niet te worden overgenomen. Hoewel dit uitgangspunt simpel is, blijkt het in de praktijk nog niet zo eenvoudig om voldoende afstand te houden en om te bepalen waar de grens ligt tussen ondersteunen en overnemen. Veel bewoners doen een project voor de eerste keer, terwijl professionals er vaak al meerdere ‘gedraaid’ hebben. Daardoor kan het voor professionals soms verleidelijk zijn bij een project (of delen daarvan) zo ver te gaan in ondersteunen, dat het op overnemen begint te lijken. De professional heeft de benodigde expertise en kan het project bij wijze van spreken in de helft van de tijd doen die een bewoner ervoor nodig heeft (overigens, vaak is het voor bewoners ook wel handig om flink geholpen te worden door iemand met ervaring). Voor professionals betekent dit in de praktijk voortdurend zoeken naar een balans tussen ondersteunen en overlaten. Essentieel daarbij is de mogelijkheid voor professionals om te kunnen handelen naar bevind van zaken. Om voldoende handelingsvrijheid te hebben is het soms handig – zo vernamen wij uit gesprekken – om tot op zekere hoogte buiten de ‘reguliere structuren’ van de wijk te blijven, en niet te sterk institutioneel verbonden te zijn met (andere) instanties, zoals corporaties, het sociaal-cultureel werk/opbouwwerk en de gemeente. Een gepaste afstand kan tevens gelden ten opzichte van de eigen organisatie. Een ‘lichte’ institutionele inbedding maakt het mogelijk dat de professionals in de ondersteuning van bewonersinitiatieven steeds snel en flexibel in kunnen springen op wat de situatie van hen vraagt. En, eveneens belangrijk, het blijkt hen de ruimte te geven om ingesleten patronen van instanties in de wijk ter discussie te stellen, mocht dit nodig zijn om een bewonersinitiatief te laten slagen.

Kan wél!, Bewoners Heuvel aan Zet (Breda)

Een dergelijke ‘afstand tot de instituties’ is bijvoorbeeld te zien in het Kan wél!-project, waar buurtcoaches onafhankelijk van het reguliere opbouwwerk in de wijk actief zijn (Oude Vrielink & Van de Wijdeven, 2007). In het Bredase project Bewoners Heuvel aan Zet – waar jaarlijks een bewonersbudget beschikbaar wordt gesteld waarmee bewoners aan de gang kunnen met eigen projecten – is bijvoorbeeld een projectopbouwwerkster op locatie in de wijk aangesteld om het project te ondersteunen. Haar werkgever is een lokale welzijnsinstelling, maar ook hier is een zekere afstand tot de organisatie ingebouwd door haar buiten het kantoor te laten werken voor de projectleider Stedelijke vernieuwing en de Stuurgroep ‘Heuvel, kwaliteit maken we samen’ (zie Van de Wijdeven et al., 2006).

De Smederijen van Hoogeveen

Een ander voorbeeld van professionals die afstand en nabijheid combineren zijn de gebiedsregisseurs in De Smederijen van Hoogeveen. **Een korte toelichting op de Smederijen:** Bewonersbetrokkenheid en beslismacht van burgers wordt in Hoogeveen vanaf 2007 stadsbreed vormgegeven via 'De Smederijen van Hoogeveen'; een aanpak waarbij burgers 'samen plannen smeden en realiseren voor de leefbaarheid in de eigen buurt'. In De Smederijen krijgen burgers enerzijds beslismacht over een jaarlijks te besteden budget voor hun wijk of het dorp waarmee zij zelf projecten kunnen uitvoeren voor en in hun wijk (de 'korte klap' in Smederijtermen); anderzijds krijgen burgers ook invloed op de lange-termijnontwikkeling van hun gebied (dit wordt de 'lange klap' genoemd). (zie voor een meer uitgebreide beschrijving Van de Wijdeven & Geurtz, 2008; idem, 2009 en www.desmederijenvanhoogeveen.nl)

In elke dorps- of wijkmederij is een gebiedsregisseur actief. Deze neemt een cruciale plek in als schakel tussen de verschillende partijen en als aanjager van de werkprocessen in De Smederijen. De gebiedsregisseurs worden gefinancierd door zowel de gemeente als de woningcorporaties (daarnaast zijn ook nog de politie en het welzijnswerk partner in De Smederijen). Belangrijk is dat de gebiedsregisseurs onafhankelijk van de verschillende organisaties werken; op papier is de gebiedsregisseur in dienst van de gemeente, maar hij wordt geacht te werken voor de bewoners.

De gebiedsregisseur is actief als een soort frontliniemedewerker (Hartman & Tops, 2005). Hij is (zichtbaar) aanwezig in de wijk en begeleidt bewoners in hun adviesrol in De Smederijen. Ook vormt de gebiedsregisseur een belangrijke schakel tussen het wijkteam (waarin professionals zitten), de bewoners, en de Stuurgroep van De Smederijen (waarin bestuurders van de gemeente, corporaties, politie en welzijnswerk zitten). Het werk van de gebiedsregisseur betreft vaak verbinden en schakelen, maar soms ook confronteren en een tegengeluid laten horen. Als hij het gevoel heeft dat de bewoners ondergesneeuwd raken in de processen en/of onvoldoende gehoord worden, wil de gebiedsregisseur nog wel eens – soms achter de schermen – interveniëren.

Afstand is prima, maar het is natuurlijk niet de bedoeling dat een professional verpietert van eenzaamheid. En ook dient de afstand niet dusdanig groot te zijn dat hij of zij geen overzicht heeft over het beschikbare netwerk van instanties en hier ook geen toegang toe heeft; dat brengt de 'verbindende functie' van professionals in de ondersteuning van de bewonersprojecten weer in gevaar. Vandaar een combinatie van beide: afstand én nabijheid.

8. Samengevat: twee tabellen

In dit hoofdstuk vatten we de zaken samen in twee tabellen. Tabel 2 gaat in op de alledaagse doeners en de projectentrekkers. Wat zijn verschillen en overeenkomsten; en wat zijn de belangrijkste eye-catchers, eigenschappen, benodigdheden en valkuilen van beide typen burgerschap in de doe-democratie?

Tabel 3 is specifiek toespitst op beleidsmakers en professionals (en – al dan niet ‘via de band’ – ook relevant voor politici). Met deze tabel willen we hen enkele handreikingen en suggesties bieden voor handelen; wanneer we de doeners een kans willen geven of projecten van doeners willen stimuleren: wat helpt dan? De tabel is opgebouwd aan de hand van het door Verba et al. (1995) geïntroduceerde – inmiddels veelvuldig gebruikte – Civic Voluntarism Model. Dit model biedt een verklaring voor het al dan niet (politiek) actief worden van burgers. *“In thinking about why some people are active while others are not, we find it helpful to invert the usual question and to ask instead why people do not take part in politics. Three answers immediately suggest themselves: because they can’t; because they don’t want to; or because nobody asked.”* (Verba et al., 1995: 15).

Aan de hand van een ‘positieve’ formulering van dit model – capaciteit, motivatie en invitatie – bieden wij enkele handreikingen voor beleidsmakers en professionals in het stimuleren van doeners en hun initiatieven. De drieslag capaciteit, motivatie, invitatie volgend gaat de tabel in op de drie vragen: ‘Wat maakt zaken mogelijk/makkelijk?’, ‘Wat motiveert?’, en ‘Wat helpt in het leggen en houden van contact?’

We formuleren geen gouden regels en bieden geen gegarandeerde succesformules. Of iets in de praktijk wel of niet werkt is en blijft context- en persoonsafhankelijk. Wel biedt tabel 2 wenken en handelingsperspectieven die – zo hebben wij gezien in het onderzoek – de alledaagse doeners, de projectentrekkers en hun initiatieven vooruit helpen.

8.1 Alledaagse doeners en projectentrekkers in een oogopslag

Tabel 2: **Alledaagse doeners en projectentrekkers: overeenkomsten en verschillen op een rijtje.**

Alledaagse doeners en projectentrekkers: OVEREENKOMSTEN		
Eye-catchers	Focus op de situationele logica in plaats van institutionele logica	
	Neiging om 'ondernemers' te zijn, meer dan 'staatsburgers'	
Eigenschappen	Doen het zelf, maar werken samen met professionals of ambtenaren wanneer het functioneel is	
	Beseffen dat 'laten zien' soms beter werkt dan 'vertellen'	
Benodigdheden	Bewegingsruimte, niet te veel procedurele drempels	
	Assistentie in de uitvoering door andere bewoners	
	Waardering en aandacht van derden op cruciale momenten	
Valkuilen	Succes en duurzaamheid hangen af van slechts een paar individuen	
	Modus operandi is niet altijd te verenigen met representatieve democratie en/of bureaucratische procedures.	
Alledaagse doeners en projectentrekkers: VERSCHILLEN		
	Alledaagse doener	Projectentrekker
Eye-catchers	Structurele betrokkenheid	Ad hoc betrokkenheid
	Focus: de hele buurt/veel thema's	Focus: een locatie/thema
Eigenschappen	Bouwt een stevig netwerk	Organiseert een projectteam
	Vasthoudend, lange termijn	Snel resultaat, korte termijn
Benodigdheden	Sense of urgency	Een gedeeld idee
	Politieke of bestuurlijke back-up	Ad hoc support van professionals (empowerment)
Valkuilen	Stoppen en uit handen geven is soms moeilijk	Doet geen grote of lange termijn projecten
	Risico van 'institutionalisering' en verstarring	Risico van overnemende professionals

8.2 Stimuleren van doeners – wat helpt?

Tabel 3: **Bevorderende factoren en handelingsperspectieven bij het stimuleren van alledaagse doeners, projectentrekkers, en hun initiatieven.**

Wat maakt zaken mogelijk / makkelijk?	
<i>Algemeen</i>	
In het algemeen: professional meer als supporter, dan als veldspeler	
Bewonersbudgetten, ‘smeerolie’ voor doe-het-zelvers	
Niet te veel ‘bureaucratie’ of ‘papierwerk’ voor initiatiefnemers	
Handelingsruimte voor de professional; ‘lichte institutionele inbedding’	
<i>Alledaagse doeners</i>	<i>Projectentrekkers</i>
Professional als sparring partner, ‘critical friend’	Professional als breekijzer, verbinder, tolk (soms figuurlijk, soms letterlijk)
De maatschappelijke urgentie (mede) verwoorden richting instanties en politiek	Soms een beetje hulp bieden op weg van idee naar project
Politiek-bestuurlijke back-up	Kleine, snel beschikbare budgetten
Wat motiveert?	
<i>Algemeen</i>	
Oprechte interesse in hoe het met projecten(trekkers) gaat.	
Aandacht van bestuurders, politici, media voor een project/actieve bewoners	
Succes(jes) vieren, publieke huldeblijken	
Beloftes en afspraken nakomen, zichtbaar terugkoppelen	
<i>Alledaagse doeners</i>	<i>Projectentrekkers</i>
Lange-termijnperspectief waarderen en belonen	Door open vragen te stellen ontdekken wat een initiatiefnemer wil en drijft.
Netwerkpositie (h)erkennen	‘Er zijn’ voor bewoners
Wat helpt in het leggen en houden van contact?	
<i>Algemeen</i>	
Professionals zichtbaar aanwezig in de wijk, als herkenbaar gezicht.	
Professionals gemakkelijk bereikbaar. En/of heldere afspraken over bereikbaarheid.	
Werk met (zo veel mogelijk) vaste contactpersonen	
In eerste instantie individuele benadering van de (wellicht nog potentiële) doener. Daarna: ook oog voor het bredere team van betrokkenen.	
<i>Alledaagse doeners</i>	<i>Projectentrekkers</i>
De eerste keer naar iemand toe gaan. Daarna: ‘standing invitation’, men is altijd welkom om zelf contact te zoeken.	‘Scouten’ van nieuwe (organisatie)talenten in de wijk.
Aansluiting zoeken bij de door bewoners beleefde probleemperceptie	Aansluiting zoeken bij iemands persoonlijke interesses / leefstijl / plekken waar iemand graag komt

9. De doe-democratie, enkele reflecties

9.1 Co-creatie

Actief burgerschap in de doe-democratie, zoals in onze casussen tot uiting gebracht door alledaagse doeners en projectentrekkers, kan begrepen en geïnterpreteerd worden als haalbare en praktische co-creatie in en door (inter)actie. Het burgerschap van de alledaagse doener en de projectentrekker is primair gefocust op samen ergens komen, niet primair op veranderingen tegenhouden. Dat wil niet zeggen dat alles altijd pais en vree is: er zijn soms elementen van *negative campaigning* waar te nemen, maar deze zijn zeker niet dominant. Ons *casestudy*-onderzoek laat zien dat samenwerking en interactie met andere bewoners, maar ook met institutionele actoren, niet alleen als praktisch, maar vaak ook als onvermijdelijk wordt beschouwd.

Bij de meeste uitingsvormen van actief burgerschap zoals wij die hebben bestudeerd was er sprake van een initiatief dat (1) levensvatbaar én (2) productief was – beide elementen zijn met elkaar verbonden. Wanneer het de bedoeling is om problemen in een wijk op te lossen of de omgeving een beter leefbare plek te maken, dan moeten acties van burgers – in ieder geval tot op zekere hoogte – productief zijn. Dit maakt de inspanningen de moeite waard, en zorgt ervoor dat mensen betrokken blijven en dat burgerschap wordt ‘doorgegeven’. Actief burgerschap dat weinig voor elkaar krijgt is op de lange termijn niet erg levensvatbaar – het is weinig aantrekkelijk en het maakt nauwelijks school.

Aan de andere kant: een burgerschapsmodel dat te veel eist – meer dan burgers willen en/of kunnen geven – zal ook niet blijven voortbestaan of doorgegeven worden. Hoewel het maken van een verschil in het publieke domein voor veel actieve burgers die we tegenkwamen zeker een serieuze aangelegenheid is, is het ook voor hen – als actieve burgers – niet het enige doel of de enige verantwoordelijkheid in het leven. Ze zijn niet louter, voor honderd procent, ‘stadsburger’ in het publieke domein; ze zijn ook geliefden, echtelieden, ouders, kinderen, deelnemer aan vriendenclubs en/of andere verbanden en relaties in de reële of virtuele wereld.

9.2 Mengvormen?

De *modus operandi* van de alledaagse doener en de projectentrekker is niet altijd even *compatible* met de procedures en gewoontes van de consensusdemocratie of de gewenste wijze van besluitvormen in de deliberatieve democratie. Concreet ‘dingen voor elkaar krijgen’ heeft doorgaans niet veel van doen met democratische procedures van ordentelijk stemmen en geregeld overleg. Actie, beweging en zichtbare resultaten zijn de centrale ijkpunten in de initiatieven van de doeners. Dat wil overigens niet zeggen dat er helemaal niet overlegd wordt. Er wordt wel degelijk gepraat rondom de actie. Er wordt gereflecteerd, afgewogen, gediscussieerd en gerelateerd. Hoe projecten worden gewaardeerd door wijkbewoners en door instituties is een continu en belangrijk punt van discussie en aandacht. Maar toch: democratische waarden als inclusiviteit en gelijkheid staan niet altijd centraal in deze projecten, en worden niet ‘geborgd’ door democratische procedures. En ook kennen de doe-initiatieven geen procedures om vooraf tot een breed ‘gedragen’ besluit te komen. Omdat de initiatieven in de doe-democratie zich toch dienen te verstaan met de waarden en gewoonten van de

‘reguliere’ democratie zie je her en der creatieve ‘menvormen’ ontstaan waar concreet ‘doen’ wordt gecombineerd met meer reguliere (en gereguleerde) varianten van stemmen, overleggen en onderhandelen (zie Elster, en zie paragraaf 2.2.).

Soms gebeurt dit ‘van onderop’ en experimenteren initiatiefnemers zelf met bijvoorbeeld het organiseren van een oplooptje om hun plan te presenteren, of met een huis-aan-huis enquête (of via aanbellen) om te peilen hoeveel bewoners hun idee zien zitten. Maar ook vanuit de gemeenten worden allerlei procedures ingericht, meestal voorafgaand aan de start van initiatieven waarin andere buurtbewoners kunnen kiezen, stemmen en/of meepraten. Zo wordt bijvoorbeeld in de Deventer wijkaanpak en het Bredase ‘Lusten en Lasten’ al jarenlang gewerkt met een presentatie- of verkiezingsavond waarop doeners hun project kunnen presenteren en toelichten ten overstaan van een bredere wijkpopulatie. De aanwezige wijkbewoners kunnen vervolgens stemmen. Op sommige plaatsen – bijvoorbeeld ook in Breda – wordt de verkiezingsdag nog aangevuld met een in de wijkkrant gepresenteerd overzicht van de door actieve bewoners ingediende projecten. Vervolgens kunnen bewoners – op basis van deze alternatieve ‘kieslijst’ – op diverse plekken in de wijk (bijvoorbeeld de bibliotheek) hun stem uitbrengen in aldaar geplaatste stembussen. In Enschede – in de buurt-in-actie-aanpak – is bijvoorbeeld gekozen voor een procedure waarin een ‘projectteam’ van bewoners samen met enkele professionals beslist welke van de ingediende ideeën voldoen aan de vooraf opgestelde toetsingscriteria. Zo zijn er in den lande diverse aanpakken ontwikkeld – en nóg in ontwikkeling –, waarin doen wordt verbonden met stemmen, overleggen en onderhandelen. Maar het is hierbij wel oppassen geblazen dat de vitaliteit niet uit de initiatieven gehaald wordt door al te omslachtige en tijdrovende procedures. Als een bewonersproject eenmaal een *go* heeft, dan is het zaak om de vaart er samen in te houden. Overleg en procedurele afstemming zo nu en dan zijn natuurlijk prima en belangrijk, maar een teveel hiervan zorgt er mogelijk voor dat de energie wegvloeit uit het project.

9.3 Oog voor diversiteit

Ervaren doeners herkennen vaak snel ‘wat werkt’, en ook ‘wie’ werkt (‘Wie heeft het in zich om zaken voor elkaar te krijgen?’; ‘Wie weet van aanpakken?’). Dit kan een zekere *bias* met zich meebrengen, en ervoor zorgen dat de doeners vooral met andere doeners in zee gaan, of vooral met reeds bekende gezichten. Natuurlijk geldt dat lang niet altijd: veel doe-initiatieven zijn juist gericht op het samenbrengen, of in contact laten komen van verschillende groepen (leeftijd, etniciteit, leefstijl) in de wijk. Toch zie je ook daar dat in het ‘projectteam’ veelal een bescheiden groepje mensen actief is dat elkaar reeds kent en ‘weet wat ze aan elkaar hebben’ (zie paragraaf 6.3.).

In de praktijk zie je vaak dat professionals in de wijk – ambtenaren en/of opbouwwerkers – regelmatig meekijken en meedenken in de projecten. En dat zij als ‘kritische vriend’ opereren als het gaat om het betrekken van zoveel mogelijk mensen en groepen belanghebbenden, of het organiseren en behouden van draagvlak in de wijk (Van de Wijdeven et al., 2006; idem, Oude Vrielink & Van de Wijdeven, 2008a). Zulke ‘lichte’ *checks and balances* zijn en blijven nodig. Maar ook hier geldt: de motivatie van de doeners hangt deels samen met het behouden van de vaart in het initiatief; het werkt contraproductief als professionals of ambtenaren de vaart uit het initiatief halen. Het is belangrijk dat (potentiële) initiatiefnemers niet al te zware procedurele of andersoortige obstakels tegenkomen. Het is ook zinvol te bevorderen dat initiatieven (zoveel mogelijk) voor eenieder open-

staan. Zo wordt het ook voor bijvoorbeeld bewoners die laagopgeleid zijn, of minder/geen ervaring hebben met het aanvragen van subsidie gemakkelijker om te participeren in de doe-democratie. Vooral nog lijkt er echter de nodige variatie te zijn als men kijkt naar de participanten in de doe-democratie. Degenen die wij in ons onderzoek tegenkwamen als alledaagse doeners of projectenttrekkers kwamen weinig overeen met het clichébeeld van de actieve burger als oudere, hoogopgeleide en (dus) meerverdienende man. Onze casussen laten een grote variatie aan mensen zien: we zien mannen en vrouwen, we zien jonge moeders en oudere vrouwen, we zien ‘*working-class heroes*’ naast zeer modale buurtbewoners, buurtbewoners die iets langer ‘doorgeleerd’ hebben naast anderen die de school relatief vroeg hebben verlaten. Ze zijn er allemaal. Wat we onder de voortrekkers in de doe-democratie opvallenderwijs níet zo sterk aantreffen is een elders – op andere niveaus en terreinen – gesignaleerde, dominante ‘diplomademocratie’ (Bovens, 2006; Bovens en Wille, 2009): een democratie, of beter gezegd een meritocratie, waarin hoogopgeleide elites de dienst uitmaken.

De alledaagse doeners en projectenttrekkers opereren in een ‘doe-democratie’ waarin niet deliberatie maar actie de *modus operandi* is, waarin niet het woord maar de daad voorop staat. Wat we in ons onderzoek aantreffen heeft natuurlijk voor een deel te maken met onze focus. In deze publicatie hebben we ervoor gekozen om niet te kijken naar de andere twee typen uit figuur 2 (hoofdstuk 5) – de wijkexpert en de casusexpert. Deze twee typen zijn meer politiek betrokken en hun profielen verschillen misschien van die van de alledaagse doener en de projectenttrekker (hoewel bewonersorganisaties in buurt en wijk zeker niet altijd gedomineerd worden door hoogopgeleide, meer-verdienende mannen; de gemiddelde leeftijd is wel vaak aan de hoge kant). Maar we zetten juist bewust de *spotlight* op die burgerinitiatieven die minder prominent naar voren komen vanuit een perspectief van representatieve of deliberatieve democratie, maar die wel duidelijk zichtbaar zijn vanuit het perspectief van bewoners die hun omgeving een betere plek willen maken.

9.4 Ruimte voor vernieuwing

De *civil society* wordt gecreëerd en dynamisch gehouden door eerst en vooral de burgers zelf: de overheid is niet in staat een bloeiende *civil society* af te dwingen (zie ook: Van Gunsteren, 1998). Hoewel burgerschap in de doe-democratie niet iets is dat ‘gemaakt’ kan worden door de overheid, is het wel degelijk mogelijk en soms zelfs van cruciaal belang dat de overheid *bottom-up* vormen van burgerparticipatie en burgerinitiatief stimuleert. Daarbij moet het initiatief vooral niet worden overgenomen, maar dienen professionals op een ‘betrokken afstand’ klaar te staan als initiatieven vast lijken te lopen (in het geval van de projectenttrekkers), en dienen bestuurders rugdekking te bieden op cruciale momenten. De overheid en professionals dienen een gepaste afstand te bewaren – oprecht geïnteresseerd, maar aan de zijlijn.

Het is vaak lastig te beslissen wanneer een initiatief, of een initiatiefnemer, moet worden geholpen of juist moet worden losgelaten. Een struikelend maar potentieel vitaal initiatief dient ondersteund te worden, maar een ‘dood’ of ‘bijna dood’ initiatief kan maar beter niet gereanimeerd worden als er geen *bottom-up* beweging meer is, als er geen energie of inspiratie meer aanwezig is, als de opbrengsten voor iedereen zichtbaar afnemen. Hetzelfde geldt voor de voortrekkers in de initiatieven. Het kan soms lastig zijn, voor met name alledaagse doeners, om afstand te nemen en te stoppen. Maar in het algemeen geldt: burgerinitiatieven komen en gaan, en eens in de zoveel tijd is het nodig

en nuttig om te revitaliseren en te hergroeperen – om frisse ideeën en nieuwe gezichten toe te laten en ruim baan te maken voor nieuwe vitale vormen van burgerschap.

Als de hier gesignaleerde trends doorzetten (zie ook hoofdstukken 4 en 5), dan zal de doe-democratie de komende jaren verder worden uitgebouwd en vormgegeven. Door instanties en overheden, die met bewonersbudgetten en professionele ondersteuning initiatieven uitlokken en op gang helpen. Maar vooral door alle ‘doeners’ die de initiatieven starten, die de helpende hand bieden in de uitvoering ervan, of anderszins betrokken zijn bij concrete activiteiten om de wijk een leefbaardere plek te maken. Hun initiatieven lijken soms klein qua omvang, maar ze zijn vaak onverwacht groot qua betekenis.

Bijlage 1: De onderliggende studies

Degenen die meer willen weten, kunnen de onderliggende studies, die de onderzoekers de afgelopen jaren hebben uitgevoerd, raadplegen. De belangrijkste staan hieronder op een rijtje:

- Wijdeven, T.M.F. van de, Cornelissen, E.M.H., Tops P.W. & F. Hendriks (2006), *Een kwestie van doen? Vitale coalities rond leefbaarheid in steden*, Rotterdam: SEV
- Oude Vrielink, M.J. & T.M.F. van de Wijdeven (2007), *Wat Kan wél! kan: hoe bewoners zelf bijdragen aan sociale binding in de wijk*, Rotterdam: SEV
- Wijdeven, T.M.F. van de & C. Geurtz (2008), *Met vertrouwen aan de slag in De Smederijen van Hoogeveen*, Rotterdam: SEV
- Wijdeven, T.M.F. van de & L.J. de Graaf (2008), *Met vertrouwen van start in het Groningse Lokaal Akkoord*, Rotterdam: SEV
- Oude Vrielink, M.J. & T.M.F. van de Wijdeven (2008b), *Met vertrouwen vooruit in de Deventer Wijkaanpak*, Rotterdam: SEV
- Wijdeven, T.M.F. van de, Geurtz, C., & M.J. Oude Vrielink (2008), *Vertrouwen in de Enschedese stadsdelen*, Rotterdam: SEV

Verder zijn er de afgelopen jaren artikelen en boekhoofdstukken verschenen waarop in deze publicatie wordt voortgebouwd. Hiervan ook een overzicht:

- Wijdeven, T.M.F. van de, & C. Geurtz (2009). *Bewonersbetrokkenheid en verbonden verantwoordelijkheden in De Smederijen van Hoogeveen*, in: *Verbonden verantwoordelijkheden in het publieke domein*, H.P.M. van Duivenboden, E.J.Th. van Hout, C.J. van Montfort, & J.C. Vermaas (red.), Den Haag: Uitgeverij Lemma, (pp. 285-299)
- Wijdeven, T.M.F. van de & E.M.H. Cornelissen (2007), *Dutch Everyday Makers in vital coalitions – ‘getting things done’ in city neighbourhoods*, in: J. Franzke, M. Boogers, J. Ruano & L. Schaap (eds.), *Tensions between local governance and local democracy*, The Hague: Reed Elsevier
- Oude Vrielink, M.J. & T.M.F. van de Wijdeven (2008a), *Bewonersinitiatieven, een prachtkans voor wijken? Bestuurswetenschappen 62(3)*, pp. 66-83
- Wijdeven, T.M.F. van de (2007), *Actie en Morele back-up dragen vitaal burgerschap*, in *City Journal, wetenschappelijk tijdschrift voor de steden*, nr 7, mrt 2007, Den Haag: NICIS
- Wijdeven, T.M.F. van de & F. Hendriks, (2009), *A little less conversation, a little more action. Real-life expressions of vital citizenship in city neighbourhoods*, in *City in sight, Dutch dealings with urban change*, J.W. Duyvendak, F. Hendriks & M. van Niekerk (eds.), Amsterdam: Amsterdam University Press

- Ankeren, M. van (2009), *Wipkippen, wisselgeld & wisselend succes. Over de succes- en faalfactoren van gemeentelijke burgerinitiatieven*, Amsterdam: Instituut voor Publiek en Politiek
- Bang, H.P. & E. Sørensen (1999), The Everyday Maker: a new challenge to democratic governance, *Administrative Theory & Praxis* 21(3), pp. 325-342
- Bang, H.P. & E. Sørensen (2001), The Everyday Maker: building political rather than social capital, in *Social capital and participation in Everyday life*, P. Dekker & E.M. Uslaner (eds.), London and New York: Routledge/ECPR
- Bang, H.P. (2009), Political community: The blind spot of modern democratic decision-making, *British Politics* 4(1), pp. 100-116
- Beck, U., Giddens, A. & S. Lash (1994), *Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*, Cambridge: Polity Press
- Berg, E. van den & J. de Hart (2008), *Maatschappelijke organisaties in beeld: grote ledenorganisaties over actuele ontwikkelingen op het maatschappelijk middenveld*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau
- Blokland-Potters, T. (1998), *Wat stadbewoners bindt. Sociale relaties in een achterstandswijk*, Kampen: Kok Agora.
- Boer, N. de & J.W. Duyvendak (1998), *Wijkaanpak een trend? Verslag van een quick scan*, Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
- Boogers, M., Hendriks, F., Kensen, S., Tops, P.W., Weterings, R. & S. Zouridis (2002a), *Stadsbespiegelingen A: ervaringen en observaties uit het Stedennetwerk*, Tilburg: Universiteit van Tilburg
- Boogers, M., Hendriks, F., Kensen, S., Tops, P.W., Weterings, R. & S. Zouridis (2002b), *Stadsbespiegelingen B: ervaringen en observaties uit het Stedennetwerk*, Tilburg: Universiteit van Tilburg
- Bovens, M.A.P. & A.C. Wille (2009), *Diploma democracy, On the Tensions between Meritocracy and Democracy – Verkenning for the NWO programme Contested Democracies*, Utrecht/Leiden: Universiteit Utrecht/universiteit Leiden
- Bovens, M.A.P. (2006), De diplomademocratie: over spanning tussen meritocratie en democratie, *Beleid en Maatschappij* 33(4), pp. 205-217
- Boyte, H.C. (2004), *Everyday politics: reconnecting citizens and public life*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press
- Brink, G. van den & F. Petter (red.) (2005), *Vorbij fatsoen en onbehagen: het debat over waarden en normen*, Budel/Nijmegen: Uitgeverij Damon/Soeterbeeck Programma
- Brink, G. van den (2002), *Mondiger of moeilijker? Een studie naar de politieke habitus van hedendaagse burgers*, Den Haag: SDU uitgevers
- Brink, G. van den, Engelen, E. & W. Veugelers (2004), Thema: stedelijk burgerschap, in *Oproep tot het indienen van onderzoeksvorstellen op de thema's Stedelijk burgerschap, Stedelijke ontwikkeling als coproductie*, Den Haag: Kenniscentrum Grote Steden
- Brink, G.J.M. van den (2007), *Moderniteit als opgave: Een antwoord aan relativisme en conservatisme*, Amsterdam: SUN.
- Broek, A. van den, Haan, J. de & J. de Hart (2007), Sociale participatie, in *De sociale staat van Nederland 2007*, R. Bijl, J. Boelhouwer & E. Pommer (red.), Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau

- Davelaar, M., Duyvendak, J.W., Foolen, J.M.W., Raspe, A., Sprinkhuizen, A.M.M., Tonkens, E. & J. de Wild (2002), *Wijken voor bewoners, Asset-Based Community Development in Nederland*, Den Haag: Kenniscentrum Grote Steden.
- Dekker, P., (2006), *Andere burgers?*, in *Leren van de praktijk, Gebruik van lokale kennis en ervaring voor beleid*, P.L. Meurs, E.K. Schrijvers & G.H. de Vries, Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid
- Dekker, P., Hart, J. de & E van den Berg (2004), *Democratie en civil society*, in *In het zicht van de toekomst: Sociaal en Cultureel Rapport 2004*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau
- Dekker, P., Hart, J. de & L. Faulk, (2007), *Toekomstverkenning vrijwillige inzet 2015*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau
- Denters, S.A.H. (2008), *De wijkaanpak terug van nooit weggeweest*, *Bestuurswetenschappen*, nr. 3, pp. 57-65
- Duyvendak, J.W. & M. Hurenkamp (red.) (2004), *Kiezen voor de kudde: lichte gemeenschappen en de nieuwe meerderheid*, Amsterdam: Tijdschrift voor de Sociale Sector / Uitgeverij Van Gennep
- Elster, J. (eds.) (1998), *Deliberative democracy*, Cambridge: Cambridge University Press
- Engbersen, G., Snel E. & J. de Boom (2007), *De adoptie van wijken: een evaluatie van 'Nieuwe coalities voor de wijk'*, Rotterdam: Erasmus University/ RISBO Contractresearch BV
- Galesloot, H. (2002), *Dragers en schragers, sleutelfiguren in de lokale samenleving*, Amsterdam: Instituut voor Publiek en Politiek
- Graaf, L.J. de (2007), *Gedragen beleid: een bestuurskundig onderzoek naar interactief beleid en draagvlak in de stad Utrecht*, Delft: Eburon
- Graaf, P. van der (2001), *Samenlevingsopbouw in Rotterdam: het Opzoomeren*, in *Meeting Point Nederland: over samenlevingsopbouw multiculturaliteit en sociale cohesie*, J.W. Duyvendak & L. Veldboer (red.), Amsterdam: Boom
- Granovetter, M. (1983), *The strength of weak ties: a network theory revisited*, *Sociological Theory*, 1, 201-233
- Gunsteren, H.R. van (1998), *A Theory of Citizenship: organizing plurality in Contemporary Democracies*, Boulder, Colorado: Westview Press
- Hart, J. de (2005), *Landelijk verenigd: grote ledenorganisaties over ontwikkelingen op het maatschappelijk middenveld*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau
- Hartman, C., Tops, P. (2005), *Frontlijnsturing, Uitvoering op de publieke werkvloer van de stad*, Den Haag: Kenniscentrum Grote Steden
- Hazeu, C.A. (2004), *Nabije democratie*, in *De staat van de democratie: de democratie voorbij de staat*, E.R. Engelen & M. Sie Dhian Ho (red.), Amsterdam: Amsterdam University Press
- Hazeu, C.A., M. Jager-Vreugdenhil, N.G.J. Boonstra & P. Winsemius, (2005), *Buurtinitiatieven en buurtbeleid in Nederland anno 2004, Analyse van een veldonderzoek van 28 casussen*, Den Haag/Amsterdam: WRR/Pallas Publications
- Heijden, J. van der, Mark, L. van der, Meiresonne, A. & J. van Zuylen (2007), *Help! Een burgerinitiatief*, Den Haag: Inaxis, Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.
- Hendriks, F. & P.W. Tops (2002), *Het sloeg in als een bom: vitaal stadsbestuur en modern burgerschap in een Haagse stadsbuurt*, Tilburg: Universiteit van Tilburg
- Hendriks, F. & P.W. Tops (2005), *Everyday Fixers as local heroes: a case study of vital interaction in urban governance*, *Local government studies* 31(4), pp. 475-490

- Hendriks, F. (2004), *Beweging brengen in bewonersparticipatie: lessen uit de Schilderswijk*, *Bestuurskunde* 13(8), pp. 366-376
- Hendriks, F. (2006), *Vitale democratie: theorie van democratie in actie*, Amsterdam: Amsterdam University Press
- Hulst, M.J. van, Wijdeven, T.M.F. van de, Karsten, N. & F. Hendriks (2008), *Aandacht voor bewonersparticipatie*, Tilburg: Universiteit van Tilburg
- Hurenkamp, M. & E. Tonkens (2008), *Wat vinden burgers zelf van burgerschap? Burgers aan het woord over binding, loyaliteit en sociale cohesie*, Den Haag: Nicis Institute
- Hurenkamp, M., Tonkens, E. & J.W. Duyvendak (2006), *Wat burgers bezielt: een onderzoek naar burgerinitiatieven*, Den Haag: Nicis Institute
- Inglehart, R. (1997), *Modernization and postmodernization: cultural, economical and political change in 43 societies*, Princeton: Princeton University Press
- Jacobs, J. (1961), *The Death and Life of Great American Cities*, New York: Vintage Books
- Kensen, S. (1999), *Sturen op variatie: sociale vernieuwing als bronnen van inspiratie*, Den Haag: VNG Uitgeverij
- Kullberg, J., Dijk, T. van & F. Knol (2006), *Investeren in een leefbare woonomgeving*, in *Investeren in vermogen: Sociaal en Cultureel Rapport 2006*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau
- Lans, J. van der (2005), *Koning burger: Nederland als zelfbedieningszaak*, Amsterdam: Uitgeverij Augustus
- Lenos, S., P. Sturm, R. Vis (2006), *Burgerparticipatie in gemeenteland. Quick scan van 34 coalitieakkoorden en raadsprogramma's voor de periode 2006 – 2010*, Amsterdam: Instituut voor Publiek en Politiek
- Manin, B. (1997), *The Principles of Representative Government*, Cambridge: Cambridge University Press
- Marsh, D., O'Toole, T. & S. Jones (2007), *Young people and politics in the UK: apathy or Alienation?*, New York: Palgrave Macmillan
- Nationale Ombudsman (2009), *'We gooien het de inspraak in'. Een onderzoek naar de uitgangspunten voor behoorlijke burgerparticipatie*, Den Haag: De Nationale Ombudsman
- Norris, P. (ed.) (1999), *Critical Citizens: global Support for Democratic Government*, Oxford: Oxford University Press
- Oude Vrielink, M.J. & T.M.F. van de Wijdeven (2007), *Wat Kan wél! kan: hoe bewoners zelf bijdragen aan sociale binding in de wijk*, Rotterdam: SEV
- Oude Vrielink, M.J. & T.M.F. van de Wijdeven (2008a), *Bewonersinitiatieven, een prachtkans voor wijken?*, *Bestuurswetenschappen* 62(3), pp. 66-83
- Oude Vrielink, M.J. & T.M.F. van de Wijdeven (2008b), *Met vertrouwen vooruit in de Deventer Wijkaanpak*, Rotterdam: SEV
- Pröpper, I. & D. Steenbeek (2001), *De aanpak van interactief beleid: elke situatie is anders*, Bussum: Uitgeverij Coutinho
- Putnam, R.D. (2000), *Bowling alone: the collapse and revival of American community*, New York, London, Toronto, Sydney, Singapore: Simon & Schuster
- Putnam, R.D. (2007), *E pluribus unum: diversity and community in the twenty-first century*, The 2006 Johan Skytte Prize Lecture, *Scandinavian political Studies* 30(2), pp. 137-174
- Putten, N. van (2006), *Terug naar de stad. Een kleine geschiedenis van het grotestedenbeleid*, Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
- Rigo (2004), *Leefbaarheid van wijken*, Den Haag: Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer

- rmo (2005), *Niet langer met de ruggen naar elkaar. Een advies over verbinden*. Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling
- Schnabel, P. (red.) (1999), *Individualisering en sociale integratie*, Nijmegen: SUN
- Schudson, M. (1998), *The good citizen. A history of American civic life*, New York: The Free Press
- Stoker, G. (2006), *Why politics matters: making democracy work*, New York: Palgrave Macmillan
- Tonkens, E., (2008), *De bal bij de burger. Burgerschap en publieke moraal in een pluriforme, dynamische samenleving*, Amsterdam: Vossiuspers UvA
- Tops, P.W. & F. Hendriks (2007), *Governance as Vital Interaction Dealing With Ambiguity in Interactive Decision-making*, in *Public Administration in Transition, Theory, Practice, Methodology*, G. Gjelstrup & E. Sørensen (eds.), Copenhagen: DJOF Publishing
- Tops, P.W., Depla, P.F.G. & P.J.C. Manders (1996), *Verhalen over co-productie: de praktijk van politieke en bestuurlijke vernieuwing in Noordbrabantse gemeenten*, Tilburg: Universiteit van Tilburg
- Uitermark, J. & J.W. Duyvendak (2006), *Sociale integratie ... straatanpak in de praktijk, Essay mensen maken de stad. Ruimte maken voor straatburgerschap*, Amsterdam / Rotterdam: Universiteit van Amsterdam / Gemeente Rotterdam
- Verba, S., Schlozman, K.L. & H.E. Brady (1995), *Voice and equality: civic voluntarism in American politics*, Cambridge, Massachusetts, London, England: Harvard University Press
- Verhoeven, I. (2006), *Alledaags politiek burgerschap en de overheid*, in *Leren van de praktijk: gebruik van lokale kennis en ervaring voor beleid*, P.L. Meurs, E.K. Schrijvers & G.H. de Vries (red.), Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid
- Verhoeven, I. (2009) *Burgers tegen beleid. Een analyse van dynamiek in politieke betrokkenheid*, Amsterdam: Aksant
- voor Maatschappelijke Ontwikkeling (rmo-advies 37).
- VROM-raad (2006), *Stad en stijging. Sociale stijging als leidraad voor stedelijke vernieuwing*, Den Haag: VROM-raad
- Wagenaar, H. (2005), *Stadswijken, complexiteit en burgerbestuur*, Den Haag: XPIN
- Weterings, R. & P.W. Tops (2002), *Samenwerken aan leefbaarheid in Breda*, in *Stadsbespiegelingen, deel A: ervaringen en observaties uit het stedennetwerk*, M. Boogers, F. Hendriks, S. Kensen, P.W. Tops, R. Weterings & S. Zouridis, Tilburg: Universiteit van Tilburg, pp. 147-207
- Wijdeven, T.M.F. van de & C. Geurtz (2008), *Met vertrouwen aan de slag in De Smederijen van Hoogeveen*, Rotterdam: SEV
- Wijdeven, T.M.F. van de & E.M.H. Cornelissen (2007), *Dutch Everyday Makers in vital coalitions – ‘getting things done’ in city neighbourhoods*, in *Tensions between local governance and local democracy*, J. Franzke, M. Boogers, J. Ruano & L. Schaap (eds.), The Hague: Reed Elsevier
- Wijdeven, T.M.F. van de & L.J. de Graaf (2008), *Met vertrouwen van start in het Groningse Lokaal Akkoord*, Rotterdam: SEV
- Wijdeven, T.M.F. van de, & C. Geurtz (2009). *Bewonersbetrokkenheid en verbonden verantwoordelijkheden in De Smederijen van Hoogeveen*, in: *Verbonden verantwoordelijkheden in het publieke domein*, H.P.M. van Duivenboden, E.J.Th. van Hout, C.J. van Montfort, & J.C. Vermaas (red.), Den Haag: Uitgeverij Lemma, (pp. 285-299)
- Wijdeven, T.M.F. van de, Cornelissen, E.M.H., Tops, P.W. & F. Hendriks (2006), *“Een kwestie van doen? Vitale coalities rond leefbaarheid in steden”*, Rotterdam: SEV
- Wijdeven, T.M.F. van de, Geurtz, C., & M.J. Oude Vrielink (2008), *Vertrouwen in de Enschedese stadsdelen*, Rotterdam: SEV

Winsemius, P., Jager-Vreugdenhil, M. & N. Boonstra (2004), *Democratie en de buurt*, in *De staat van de democratie: democratie voorbij de staat*, E. R. Engelen & M. Sie Dhian Ho (red.), Amsterdam: Amsterdam University Press

WRR (1992), *Eigentijds Burgerschap*, Den Haag: SDU uitgeverij

WRR (2005), *Vertrouwen in de buurt*, Amsterdam: Amsterdam University Press

Zouridis, S., Cornelissen, E.M.H. & P.W. Tops (2003), *Bewoners als opdrachtgever*, De Bredase projecten *Lusten en Lasten en Bewoners Heuvel aan Zet*, Tilburg: Universiteit van Tilburg

- ¹ Zie: Hurenkamp & Tonkens, 2008: 15-16
- ² Zie: www.handvestburgerschap.nl
- ³ Zie: Van den Brink et al., 2004; Van der Lans, 2005, Van den Brink & Petter, 2005; Hurenkamp & Tonkens, 2008
- ⁴ Van der Lans, 2005
- ⁵ Tonkens, 2008: 5
- ⁶ Zie Hazeu et al., 2005; Winsemius et al., 2004: 40; Van der Heijden et al., 2007
- ⁷ Zie Kullberg et al., 2006b; zie ook: Hurenkamp et al., 2006; WRR, 2005; Galesloot, 2002; Wagenaar, 2005
- ⁸ Zie Oude Vrielink & Van de Wijdeven, 2008b; Van de Wijdeven & De Graaf, 2008; Van de Wijdeven & Geurtz, 2008; Van de Wijdeven, Geurtz & Oude Vrielink, 2008, Weterings & Tops, 2002
- ⁹ Lenos et al., 2006 en Van der Heijden et al., 2007 spreken van 'derde generatie' burgerparticipatie
- ¹⁰ Stoker, 2006: 4; Bang, 2009
- ¹¹ Marsh et al., 2007
- ¹² Dekker et al., 2007: 67
- ¹³ Dekker et al., 2007: 67
- ¹⁴ De Hart, 2005: 53
- ¹⁵ De Hart, 2005: 58
- ¹⁶ Verhoeven, 2009: 46; Van den Brink, 2002
- ¹⁷ Dekker et al., 2004: 196
- ¹⁸ Kamerstukken II 2003-2004, 29 279, nr. 9., zie ook: Verkenning burgerschap en andere overheid, en Dekker, 2007
- ¹⁹ Dekker et al., 2007: 86
- ²⁰ Van Putten, 2006: 17
- ²¹ Van der Graaf, 2001; Uitermark & Duyvendak, 2006; Kensen, 1999
- ²² De Boer & Duyvendak, 1998; WRR, 2005; Denters, 2008
- ²³ Zie ook Boogers et al., 2002a; 2002b
- ²⁴ Pröpper & Steenbeek, 2001; Tops et al., 1996; De Graaf, 2007
- ²⁵ Zo zijn Deventer, Hoogeveen, Enschede en Groningen in 2008 de 'kopgroep vertrouwen in de buurt' gestart. Zie 'Manifest Vertrouwen in de buurt' (SEV, 2008). De aanpak van elke stad is opgetekend en geëvalueerd door de Tilburgse School voor Politiek en Bestuur: Oude Vrielink & Van de Wijdeven, 2008b; Van de Wijdeven & De Graaf, 2008; Van de Wijdeven & Geurtz, 2008; Van de Wijdeven, Geurtz & Oude Vrielink, 2008
- ²⁶ Rapport Engbersen et al., 2007 en Van Hulst et al., 2008. Zie ook het rapport 'We gooien het de inspraak in', van de Nationale Ombudsman (2009)
- ²⁷ Van Hulst et al., 2008
- ²⁸ Zie ook Hurenkamp et al., 2006; WRR, 2005; Galesloot, 2002
- ²⁹ Zie ook Wagenaar, 2005
- ³⁰ Zie ook Hartman, 2004
- ³¹ Zie ook: Van Ankeren, 2009
- ³² Oude Vrielink & Van de Wijdeven, 2008b; Weterings & Tops, 2002; Zouridis et al., 2003
- ³³ Davelaar et al., 2002
- ³⁴ Van der Heijden et al., 2007
- ³⁵ Kullberg et al., 2006
- ³⁶ Zie ook: Putnam, 2007

- 37 Hendriks, 2004
- 38 Zie het bewonersinitiatief Vitaal Pendrecht in het volgende hoofdstuk. Zie ook Van de Wijdeven et al., 2006 en www.vitaalpendrecht.nl. Zo hebben bewoners begin dit jaar een ‘persverbod’ afgekondigd in Pendrecht, omdat ze alle negatieve publiciteit zat waren. Zie: <http://www.echo.nl/ro-ch/buurt/lees/842303/het.persverbod.in.pendrecht/>, en http://www.ad.nl/rotterdam/3022363/Boos_Pendrecht_wil_niet_meer_met_media_praten.html
- 39 Hendriks en Tops hebben de term ‘everyday maker’ vertaald naar het Nederlands. Ongeveer tien jaar geleden signaleerden de Deense onderzoekers Henrik Bang en Eva Sørensen een nieuwe vorm van doe-het-zelf activisme in Denemarken (Bang & Sørensen, 1999). Hendriks & Tops zagen een vergelijkbare vorm van burgerschap in de Haagse Buurtontwikkelingsmaatschappij Regentes-Valkenbos en vertaalden de term (Hendriks & Tops, 2002).
- 40 Voorbeeld uit Van de Wijdeven et al., 2006; Van de Wijdeven & Cornelissen, 2007. Voor meer informatie zie www.vitaalpendrecht.nl.
- 41 Zie ook: Hendriks & Tops, 2002; idem, 2005; Van de Wijdeven & Cornelissen, 2007
- 42 Deze voorbeelden zijn afkomstig uit eerder onderzoek naar de introductie van de Kan wél!-aanpak in Nederland (Oude Vrielink & Van de Wijdeven, 2007)
- 43 We hebben op veel verschillende plaatsen gekeken naar buurtprojecten die bewoners, gebruikmakend van buurtbudgetten, hebben opgezet. We hebben onderzoek gedaan in wijken in Hoogeveen, Groningen, Deventer, Enschede, Breda, Emmen, Venray en Arnhem. In Emmen, Venray Arnhem en Breda hebben we gekeken wat bewoners in het kader van ‘Kan wél!’ hebben opgezet. In Hoogeveen hebben we gekeken naar de ‘korte klap’; in Enschede naar buurtinitiatieven in het kader van ‘Buurt in actie’ en daarnaast ook naar ‘niet-buurt in actie initiatieven’; in Groningen kunnen bewoners aan de slag met een wijkbudget in het kader van het Nieuw Lokaal Akkoord; en in Deventer is er een wijkbudget in het kader van de Deventer wijkaanpak. In Breda hebben we ook gekeken naar initiatieven in het kader van ‘Lusten en Lasten’ en ‘Bewoners Heuvel aan Zet’ (zie ook Zouridis et al., 2003; Weterings & Tops, 2002). Bij Kan wél! ligt de nadruk op de versteviging van de sociale cohesie in de buurt, bij de andere buurtbudgetten speelt dat ook een rol, maar is de doelstelling doorgaans wat breder geformuleerd; in de termen van bijdragen aan de leefbaarheid in de buurt. Wie meer wil weten over de verschillende werkwijzen/aanpakken in de bovengenoemde steden verwijzen wij naar uitgebreide rapporten zoals genoemd in bijlage 1.
- 44 De stelling van Winsemius et al. (2004: 40-43) is dat op ten minste vier terreinen de buurt een meerwaarde heeft voor bewoners: de fysieke inrichting, veiligheid, het onderwijs en de sociale infrastructuur. Die terreinen zouden daarom ook handvatten bieden voor het vergroten van de betrokkenheid van bewoners, zo is de stelling.
- 45 Oude Vrielink & Van de Wijdeven, 2007
- 46 De aanleiding voor het project is het Breed Initiatief Maatschappelijke Binding. Het kabinet Balkende vroeg in 2005 diverse maatschappelijke organisaties na te denken over projecten die het leefklimaat in wijken verbeteren. Het Landelijk Samenwerkingsverband Aandachtswijken (LSA) kwam met een voorstel naar het voorbeeld van het Engelse ‘Can Do’. Deze wijkaanpak gaat uit van de kennis en capaciteiten van bewoners die zelf met ideeën komen om hun wijk of buurt te verbeteren en hun ideeën ook zelf uitvoeren met steun van een onafhankelijke non-profit instelling (in Engeland: de Scarmanttrust). Voor meer informatie over Kan wél!, www.kanwel.nl. De evaluatie van de eerste anderhalf jaar van Kan wél! is uitgevoerd door Mirjan Oude Vrielink en Ted van de Wijdeven (met medewerking van Bram Boluijt). Deze is verschenen onder de titel “Wat Kan wél! kan”, en is te downloaden op de website van de SEV www.sev.nl.
- 47 Over het algemeen geldt dat mensen niet alleen meedoen omdat ze de initiatiefnemer kennen, ze geven ook aan dat ze het initiatief zelf de moeite waard vinden, en daar graag hun steentje aan willen bijdragen. Als er in de uitvoering nieuwe mensen meedoen – mensen die elkaar voorheen niet of hooguit ‘van gezicht’ kenden – doen zij dat omdat ze het een belangrijk, nuttig of in ieder geval zinvol project vinden. De betrokkenen zoeken elkaar in dat geval dus niet zozeer op om wie ze zijn, maar vooral omdat ze een gedeeld beeld hebben van hoe de buurt zou moeten zijn en omdat ze hieraan willen bijdragen.
- 48 Zie ook: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling, 2005

49 Van de Wijdeven et al., 2006; Oude Vrielink & Van de Wijdeven, 2007

50 Zie ook: Hendriks & Tops, 2005; Van de Wijdeven et al., 2006

51 Zie de BOM ReVa-casus zoals beschreven in het onderzoeksrapport “Een kwestie van doen?” (Van de Wijdeven et al., 2006)

52 Zie ook Hurenkamp et al., 2006

Nicis Institute - 2010

Nicis Institute

Laan van N.O. Indië 300

2593 CE Den Haag

Postbus 90750

2509 LT Den Haag

T +31 (0)70 3440966

F +31 (0)70 3440967

info@nicis.nl

www.nicis.nl

Nicis
INSTITUTE